

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובכ"א

סעודה שלישית פרשת

דרשה ג' פנחס תשי"ט (חלק ג)

בעיה"ק ירושלים תובכ"א

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי

- בלעם נתגלגל בחמורו של רבי פנחס בן יאיר • ביאור התרגום יונתן:
והמָה בכים פתח אהל מועד, ואיננו בכין וְקָרִיין שְׁמַע • זמרי היה לו
תיקון כשנהרג ע"י פינחס לשם שמים • אור החיים הקדוש: לא חפץ
הקב"ה לזלזל אפילו ברשעים • ביאור המדרש בענין מִשַׁל דְּמוּשָׁה
ובלעם • האוהב את ישראל אומר גם דברי תוכחה, והשווא ישראל
מעלים מהם יראת העונש • ביאור מאמר תמוה שבספר חסד לאברהם: כל מי
שדר בארץ ישראל הוא צדיק • צדיקים בעלי השגה רואין בהמקום אם
יש שם קדושת ארץ ישראל • ב' אופנים בענין הקאת הָאָרֶץ הנוכח
בפסוקים • נסיונות הדור האחרון הם מכלל חֲבִלֵי מִשִּׁיחַ • אין שום
דבר נשכח ונעלם מההשגחה פְּרָטִית •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"א לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אין שות להעתיקם ולהפיצם ושארית ישראלי לא יעשו עֲקֻלָּה, וכבר נאמר וְאֵל תִּשָּׁקֶן בְּאֵקֻלְיָךְ עֲקֻלָּה (איוב יא, יד).

צו מנדב זיין לרגל א שמחה א יאַרצייט רופט: 1-718-388-5519

לשון קדשו - קונטרס קט (חלק ג מתוך ג חלקים ועוד סוגיא דפרובול) 29 מיוט מתוך 115 מיוט (קלאר) ★ ★ ★ ★

לשון קדשו צענטראלע נומער: 929-522-1515

קול אוצר יהודא
ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-3333419
16-4-8193

צו הערן די רעקארדינג:
דרוק 1 - נאכדעם
916

פאר הערות דרוק 3

ארץ ישראל: 072-3275205
קאנאדא: 438-797-0770
ענגלאנד: 0330-350-3110

פעקס: 718-650-2970

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יצחק לייב ראזענבערג הי"ו

לרגל הולדת בתו למזל טוב

ובחאי שעתא נברכהו בברכת תודה, על פעולתו במסירות להפיץ

מעיינות החכמה בעיר וויליאמסבורג יצ"ו

בברכה מרובה, מערכת לשון קדשו

• יהם יעלו לזכרון •

הרה"ח המפורא

רבי טובי' גדלי' ז"ל פליישמאן

בן הרה"ח ר' ישראל ז"ל

מק"ק קליינווארדיין יצ"ו ושם מנו"כ

נפטר כ"ג תמוז תש"א לפ"ק

הרה"ח היקר, קיבל את כל אדם בסבר פנים יפות,
בימי הזעם מסר נפשו לשמירת תורה ומצות,
החזיק תלמידיו חכמים בסתר ובדרך כבוד,
בנה והקים עולמות של תורה למוסדות רביה"ק זי"ע

הרה"ח רבי דוד ז"ל ברעבער

ב"ר אשר הכתן ז"ל

נפטר כ"ה תמוז תשס"ח לפ"ק

לע"נ האי גברא רבא שלשלת היוחסין, הגה"צ חסידא ופרישא,
זוכה את הריבים בהחזרת עטרת תרגום אונקלוס ליושנה,
רוחו דבק בריב"ה"ק זי"ע ובשיטתו ופעל למען "קרן הצלה",

רבי אשר אנשיל זצ"ל יונגריין

בן הגה"צ ר' אלעזר ארי' הלוי זצ"ל

אבד"ק משעננער - וריש מתיבתא מנוחת אשר

נפטר א' לחודש (ר"ח) סיון תשפ"א לפ"ק

עם זועט זיין אי"ה צו באקומען לשון קדשו דורכאויס דעם זומער אין די "קעטסקילס". סיי
וועלכע קאנטרי ישיבה וכדומה וויל עס באקומען, אזוי אויך ווער עס וויליג ארויסהעלפן

צו פארשפרייטן אין זיין געגנט זאל ביטע אריינרופן 347-628-4499

אדער לאזן א מעסעדזש אויף די מערכת 929-522-1515 דערנאך דרוקט 2

KolSatmar.com

א

ס'שטייט אין די וואָכעדיגע סדרה:

וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הָאֵט גַּעזָאגט פֿאַר מֹשֶׁה, לֵאמֹר, עַר זאַל ווייטער זאָגן.

פֿינחס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חֲמַתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עַר הָאֵט אומגעקערט דעם צאָרן פֿון הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ פֿון [אויף] אידישע קינדער, בִּקְנָאוּ אֶת קְנָאֲתִי בְּתוֹכָם, עַר הָאֵט מִקְנָא געווען קְנָאֲתִי ה' צִבְּאוֹת, בְּתוֹכָם, אינעווייניג צווישן אידן, וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּקְנָאֲתִי, ס'איז נישט געווען קיין כְּלִיָּה חס ושלום. לָכֵן אָמַר הַנִּינִי נִתַּן לֹא אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם, אַזוֹי ווי ס'שטייט ווייטער אין פסוק וַהֲיִתָּה לוֹ וּלְזָרָעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם, מַחַת אֲשֶׁר קָנָא לֹאֲלֵקוֹי וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

כה

נאָר לאָמיר זען.

אַסאַך ענינים זענען דאָ שווער צו פֿאַרשטיין.

ל

קושיזות ודיוקים בפסוק וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה

קושיא ה

קושיית האור החיים הק': שְׁמוֹת הַמְּכִים, הִיָּה לוֹ לְהוֹכִיר בְּסוֹף פֶּרֶשֶׁת בִּלְק בִּשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה, וְלִמָּה הוֹכִיר רַק כֵּאֵן בְּפֶרֶשֶׁת פִּנְחָס, וּבְפֶרֶשׁ שְׁעִבּוֹר זֶה הוֹצֵר כֵּאֵן הַכְּתוּב לְהֹאֲרִיךְ עוֹד בְּלִשׁוֹנוֹ

(ה) דער אור החיים הקדוש פרעגט*, וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה וגו'. 'פֿריער' [בסוף פֶּרֶשֶׁת בִּלְק] בֹּאֲהֶאֱלֵט עַר דֵּעַם נאָמען, [ונאמר רק] וְהָנָה 'אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל' בָּא, [און] אַצינדערט זאָגט עַר שוין אַרויס וְשֵׁם 'אִישׁ יִשְׂרָאֵל' הַמֶּכָּה וגו' 'זִמְרִי בֶן סְלֹוֹא' נָשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעֹנִי. וקשה] פֿאַרוואָס הָאֵט עַר נישט תִּכְפֹּר גַּעזָאגט [את שמו בשעת מעשה, בפרשת בלק], העט עַר נישט גיווען געדאַרפֿט אַזויפֿיל מאַרִיךְ צו זיין [בפרשת פינחס]. ווען עַר זאָגט גראַד [בפרשת בלק דהוא] זִמְרִי בֶן סְלֹוֹא, העט עַר נישט געדאַרפֿט צו זאָגן [בפרשת פינחס] וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה [אַשֶׁר הִכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית].

לא

קושיא ו - מתוך הדרוש

(ו) [וברש"י כתב, וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל וגו', כֵּשֶׁם שִׁיחַם אֶת הַצִּדִּיק לִשְׁבַח, יַחַם אֶת הַרְשָׁע לִגְנָאִי. וצריך ביאור מה דנקט לשון "יַחַם" על הרשע, דהוא לשון המתאים על שבח ולא על גנאי. והיה ראוי שיאמר 'הוכיר' את הרשע לגנאי, וכדומה].

לב

קושיא ז - מתוך הדרוש

(ז) [בסוף פֶּרֶשֶׁת בִּלְק (כה, ו), בַּפֶּסֶק וְהָמָּה בָּכִים פָּתַח אֶהֱל מוֹעֵד, אִיתָא בְּתַרְגּוּם יוֹנָתָן, וַאֲיִנּוּן בְּבִיזִין וְקִרְיִין שְׁמַע, וְקִמְיִין בְּתַרְע מִשְׁכָּנָא. וצריך ביאור דמה ענין קריאת שמע לכאן, ולמה קראו קריאת שמע באותה שעה].

* באור החיים הק' (כה, יד): וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל. קשה, ממה נפשך, אֵם חָפֵץ ה' לַגְלוּת הַמוֹכִים, הִיָּה לוֹ לְהוֹכִיר בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, כִּשְׁאֵמַר (כה, ו) וְהָנָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁם הִיָּה מִקּוֹם לְהוֹכִירוֹ וּלְוֹמַר וְהָנָה אִישׁ וגו' זִמְרִי בֶן סְלֹוֹא וגו', וְכִשְׁהוֹכִיר גַּם כֵּן הַמִּדְיָנִית הִיָּה לוֹ לְהוֹכִיר שְׁמָהּ. וְאֵם תּוֹרָה כִּפְתָּה עֲלֵיהֶם, כְּדֹרֶךְ שְׁכַסְתָּה עַל הַמְּקוֹשֵׁשׁ בִּשְׁבַת (שְׁלַח טו, לב), לִמָּה נִמְלֵךְ לְהוֹכִיר שְׁמָם, וְהוֹצֵרֶךְ גַּם כֵּן לְהוֹסִיף עוֹד תִּיכּוּת יִתִּירוֹת בְּתוֹרָה, שֶׁאֵם הִיָּה מוֹכִיר שְׁמָם לְמַעַלָּה לֹא הִיָּה צָרִיךְ לְוֹמַר פֶּעַם ב' וְשֵׁם אִישׁ וגו', וְשֵׁם הָאִשָּׁה וגו'. [ועיי"ש תירוץ, והובא להלן בהערה ו].

לד

קושיות ודקדוקים בפרשת לאֵלֶּה תַּחֲלֹק הָאָרֶץ

קושיא ט

להבין יתור הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו, דהלא ממילא מובן זה מהמשך הכתובים

ווייטער אין די וואָכעדיגע סדרה (כו, נג-נה) [שטייט], לאֵלֶּה תַּחֲלֹק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה [במספר שמות], לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו'.
(ט) איז אויך איבעריג [דער פסוק לרב תרבה וגו'], לויט ווי זיי זאגן [חז"ל והמפרשים, אז מ'האָט עס געגעבן לפי מספר [האנשים], לְגַלְגֻּלָתָם², לויטן מספר האָט מען געגעבן [לכל אחד חלקו בארץ, אם כן] דאָרף ער דאָך [עס] נישט זאָגן, [ווייל] ממילא ווייסט מען דאָך [שוין] אז לרב תרבה ולמעט תמעיט.

לה

קושיא י

בווהר מביא לכאן הפסוק כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם. וצ"ב השייכות

אף בגורל יחלק את הארץ [לשמות מטות אבתם ינחלו].

(י) אין זוהר הקדוש (ר.ט.) זאגט ער, אף בגורל יחלק את הארץ, זה שאמר הכתוב [קהלת ג, יד] ידעתי כי כל אשר יעשה האלקים, הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע וגו', ער זאגט דאָרט לְפִי דְרָכּוֹ. [אָבער על כל פנים] ס'איז שווער וואו דער פסוק קומט אָהער.

לו

קושיא יא

קושיות ודקדוקים בפרשת בְּנוֹת צִלְפָּחַד

בסמיכות תפילת משה רבינו לפרשת בנות צלפחד, מבואר במדרש

כי אמר משה אם הבנות יורשות, בדין הוא שירשו בני את כבודי

נאָכדעם בכלל די גאַנצע סדרה, די [פרשה פון] בְּנוֹת צִלְפָּחַד, און די סמיכות וואָס משה רבינו האָט געבעטן יִפְקֹד ה' אֱלֹקֵי הָרוּחַת לְכָל בָּשָׂר, [דלכאורה] וואו דאָס קומט אָהער צו די בְּנוֹת צִלְפָּחַד.

[נאָר] דער מדרש זאָגט¹, ווייל ער [משה רבינו] האָט געזען אז די בנות צלפחד יורשות, האָט ער געבעטן [אז] בְּנֵי וְשָׁלוֹן זאָלן אויך יורש זיין גדולתו.
האָט מען אים געענטפערט ניין, זיי האָבן נישט עוסק געווען בתורה.

² ו"ל הרמב"ן (כו, נד): והנה פירוש הפרשה, לאֵלֶּה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות, שיתנו לכל זכר לגולגלותם חלקו, לרב תרבו נחלתו, שיחלקו ארץ ראובן לארבעת חלקים, למשפחת החנוכי המרובה על דרך משל נרבה נחלתו, ולמשפחת הפלואי המועטת נמעט, כי איש לפי פקודי המשפחה יותן נחלתו, ותטול כל המשפחה במקום אחד, ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות, ולפיכך הזכירו חכמים (תורת כהנים בהר, פרשה א-ב) חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות, ואין כל אחד ואחד מכיר את שלו וכו'. [וע"ע ברש"י שם. ועיין ברמב"ן ויחי (מח, ו) מה שנחלקו רש"י ורמב"ן אם נתחלקה גם לפי שבטים, אבל לכו"ע נתחלקה לפי ריבוי האנשים].

³ בכמדר ברב (כא, יד): וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלקי הרוחות וכו'. מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות, אלא כיון שירשו בנות צלפחד [את] אביהן, אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי, אם הבנות יורשות, בדין הוא שירשו בני את כבודי. אמר לו הקב"ה (משלי כז) נצור תאנה יאכל פִּתְיָהּ (משלי כז, יח), בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע הרבה שָׁרְתָךְ, והרבה חלק לך כבוד, והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות, הואיל והוא שָׁרְתָךְ בכל כחו, כדאי הוא שישמש את ישראל, שאינו מאבד שכרו, קח לך את יהושע בן נון. לקיים מה שנאמר נצור תאנה יאכל פִּתְיָהּ.

לז

ועדיין צריך ביאור דהלא ביקש על "הבנים", וזה כבר ידע גם מקודם שהבנים הם יורשים את אביהם
יא) [אבל עדיין צריך ביאור] נו וואו קומט דאָס צו דעם, ווייל די בנות יורשות, [על כן
ביקש שיירשו בניו גדולתו].

און איידער די בנות צלפחד, אז בנים יורשין האָט מען דאָך געוואוסט פריער
אויך, האָט ער דאָך אויך געקענט בעטן ירושה.
אלא מאי אז ס'איז געווען א טעם [אז] כאַטשיג בנים יורשים, פונדעסטוועגן האָט
עס גיווען נישט געברויכט צו זיין [שבני משה יירשו גדולתו], נו וואָס האָט ער אויפגעטון,
מה יוסיף תת כת [מיט דעם] וואָס די בנות האָבן גע'ירש'נט, די בנות צלפחד.

לח

קושיא יב

במדרש שאמר הקב"ה למשה, מדינן של בנות צלפחד אתה מסתלק, ומלפני אין אתה מסתלק. וצ"ב הכוונה
נאך איז דאָ כמה מדרשים וואָס איך וועל שוין ווייטער מזכיר זיין.
יב) [ויעוד אמר] דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט פאַר משה רבינו - זאָגט דער
מדרש - ממשפט בנות צלפחד אתה מסתלק, ומפני אי אתה מסתלק. [וצריך ביאור
הכוונה].⁷

לט

נאך איז דאָ ענינים וואָס וועלן קומען [ביאורים] בתוך הדברים.

קע

ישוב הקושיות בפסוק וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכֶּה

ישוב קושיא ה

איך האָב געפרעגט - איך האָב [עס] שוין געזאָגט פריער (באות ל) [בשם האור החיים
הקדוש] - ס'שטייט [בפרשת בלק] וְהָיָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא, און ער זאָגט נישט 'ווער',
[און] צום סוף [בפרשת פינחס] זאָגט ער וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכֶּה [זמרי בן סלוא] וגו'. [ונמצא
דצריך להאריך אחר כך בלשון, און] ס'איז דאָך אַ איבעריג לשון.

קעא

באור החיים הק' מתרין, דלכן לא הוזכר שמותם בסוף פרשת בלק, כי לא חפץ הקב"ה
לזלזל אפילו ברשעים. ורק כאן הוזכר משום כבודו שלו פינחס שקינא באנשים גדולים

דער אור החיים הקדוש זאָגט¹ [לתרין], ווייל הקדוש ברוך הוא האָט נישט
געוואָלט מְזַלְזֵל זיין אין קיינעם. נאָר ער וויל דערציילן דעם גרויסקייט פון פִּינְחָס'ן,
דערציילט ער וועם ער האָט גע'הרג'ט, דאָס איז וועגן כבודו של פינחס'.

⁷ בשיר השירים רבה (א, פסוק י): דבר אחר, נאוו לחייו בתרים וכו'. צנאריך בחרוזים, רבי לוי בשם רבי חמא ברבי
חנינא אמר, אלו פרשותיה של תורה שהן חרותות זו בזו, ומדלגות זו מזו, ודומות זו לזו,
וקרובות זו לזו. אמר רבי מנחמא כגון הדין דכתיב לְאַלֶּה תַחֲלַק הָאָרֶץ בְּנִחְלָה, מה כתיב תָּמָן, וְתִקְרַנָּה בְּנוֹת
צִלְפָּדָה, בן בנות צִלְפָּדָה דְּבָרָתָהּ, וכתיב בתריה עֲלֶה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר נֶבֶז, וכי מה ענין זה לזה, כיון
דְּאִתְּפִלְגַת אֶרְעָא באו בנות צלפחד ליטול חלקן אצל משה, ונסתלק משה מדינן, הדא הוא דכתיב וַיִּקְרַב מֹשֶׁה
אֶת מִשְׁפָּטָן, אמר לו הקב"ה, משה, מדינן את מסתלק, ומלפני אין את מסתלק, עֲלֶה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וכו'.

⁸ מחמת אריכות הדרוש שנתארך כשני שעה, לא חזר רבינו לבסוף לומר התירוק על ג' קושיות האחרונות
(קושיא יב).

¹ באור החיים הק' (כה, יד): אכן הנה האדון ברוך הוא אינו חפץ לְזַלְזֵל אפילו ברשעים, לפרסם מי בעלי דברים
המתועבים, ומקושש יוכיח. גם במה שלפנינו תראה שלא גילה אותם בשעת מעשה. אלא דוקא אחר שהזכיר

קעב

אבל עדיין צ"ב דכיון שסוף סוף גילה שמותם, היה יכול להוכיחם לעיל בסוף פרשת בלק

[אבל עדיין יש להקשות, כי הלא] על כל פנים ס'איז דאך אָבער סוף כל סוף איז דאך
עס אַרױסגעקומען [שם איש המוכה, ואם כן כיון דבלאו הכי נתפרסם], פאַרוואָס זאָגט ער עס
נישט פריער [בפרשת בלק, וגם משם היה נודע שבחו וכבדו של פינחס].

קעג

אמנם נראה לתרץ, על פי דברי האור החיים הק', במה שבלעם אמר וְתָהי אַחֲרֵיטִי כְמֹהוּ, כי גוי הנהרג ע"י ישראל
יכולין להתתקן ולהתעלות ניצוצי נשמתו להכליל בתוך קדושת ישראל, ועל זה השתוקק בלעם שהיו אחריתו בישראל

[נאמר] איך קלער אפשר אזוי, טאָקע מיט די דיבורים פונעם אור החיים הקדוש
אויף אַן אַנדער פלאץ.

דער אור החיים הקדוש זאָגט^ה, [אויף דעם וואָס] בלעם האָט געזאָגט תָּמוֹת נַפְשֵׁי
מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתָהי אַחֲרֵיטִי כְמֹהוּ, זאָגט ער, [אַז] בלעם - ס'איז אויך געווען אַ רוח
הקודש - ער האָט מתפלל געווען ער זאָל גע'הַרְגֵ'ט ווערן דורך אידן, [וזה שאמר] תָּמוֹת
נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל, [ווייל] וויבאַלד מ'ווערט גע'הַרְגֵ'ט דורך אידן, איבערהויפט דורך
צדיקים, נעמט מען אַרױס דעם ניצוץ הקדוש [שבטוכן], און מ'איז אים מַעֲלָה, און ער
האָט אַ תיקון.

והראיה זאָגט ער, טאָקע בלעם איז דאך - שטייט דאָך^ט - איז נַתְגַּלְגַּל געוואָרן אין

שבח פנחס, אשר פעל ועשה מהמפעל הטוב, שקנא לה' וְכָפַר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, זכר גם כן כי לא קנא באדם
פחות, אלא באדם גדול נשיא בית אב, עם האשה ראש הקליפות ואביה מלך, כאומרו ראש אָמוֹת בֵּית אָב,
ונתעבה במיתה בזויה לעין כל. ובכל כיוצא בזה שמו יתברך מתקדש, לזה יִקְסָה לומר בת מלך היא, והגם שיש
זלזול לאיש ישראל, לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו, ז), כדרך אומרו (משלי י, ז) זכר צדיק לברכה, הגם ששם
רשעים ירקב (סם) באמצעות כן.

ואולי כי להודיעך בא הכתוב שלא השיג השבת החימה וכו' אלא באמצעות דבר זה, שעשה הקנאה
בנשיא, ונתקדש שמו קידוש גדול, ונכנעה כח הס"מ, ונמאס העון כל כך בעיני כל, בזה השיב חמה ויכפר וגו'.
אבל וזלת זה הגם שהיה מקנא לה' באדם הדיוט, לא היה משיג כל הדרגות הרשומות.
ודקדק לומר ושם האיש, ולא הספיק במאמר ושם המוכה וגו', לפי דרכנו ירצה לשון חשיבות, לומר כי
היה חשוב ומעולה בישראל, ועם כל זה לא נרתע צדיק זה מעשות בו מעשה הנפלא.

^י וכמו שכתב גם רש"י (כה, יד): דבר אחר, להודיע שבחו של פינחס, שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו
מלקנא לחילול השם, לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה.

^ה באור החיים הק' פרשת בלק (כג, י): תָּמוֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל. אלו דברי עצמו ולא דברי רוח הקודש וכי לא
נתקיים לבסוף וכו'. הפליג הרשע לשאול ענין גדול, שאמרו ז"ל אנשי אמת (וזהו ח"א קכב): שיש שני הדרגות
בצדיקים בשעת מיתתם, הא' שיוצאת הנפש מן הגוף והולכת באין מסך מבריל, באין מעכב, עד מקום האושר
העליון, ויש צדיקים שביציאת הנפש לא ישיגו גדר זה, ונמנעים מלכת תיכף ומיד וכו', ולזה בחר בלעם לשאול
גדר העליון, שנפשו בשעת מיתה תהיה כמיתת אותם שהולכים ביושר את פניו יתברך באין מסך באין מעכב.
עוד אפשר שדבריו גם בזה ברוח הקודש נאמרו וכי נתקיים לבסוף, והכוונה בהם היא, תָּמוֹת נפשו מות
ביד' יִשְׂרָאֵל, שיהרגוהו ישראל, כמו שכן היה וכו'.

וְתָהי אַחֲרֵיטִי כְמֹהוּ וכו'. לפי מה שפירשנו בכונת מאמר מוֹת יִשְׂרָאֵל, שיהרגוהו ישרים, יתבאר מאמר
וְתָהי אַחֲרֵיטִי וכו', על פי מה שקדם לנו ממאמרי אנשי אמת, שאין לך קליפה בעולם שאין בה ניצוץ מהקדושה,
סוד המחיה אותה, וכבר הארכתי בענין זה בכמה מקומות, ובפרשת שלח בפסוק כי לחמנו הם וגו' (יד, ט). ואותו
ניצוץ, כשבעלי נהרג על ידי ישראל, מתברר הניצוץ ההוא הטוב, ולפעמים ידבק בו, אם הוא נקי בלא פסולת.
והוא מאמר תָּמוֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל [שהיהגוהו ישראל], וזהו תהיה אַחֲרֵיטִי כְמֹהוּ, כי הניצוץ ידבק באיש
ישראל, והרי הוא כמוהו. ומצינו בדברי המקובלים כי נפשו של בלעם באה בחמורו של רבי פנחס בן יאיר, וזה
יורה שנתקן באחריתו. והגם שמת על ידי ישראל, היה הניצוץ משוקץ, והוצרך להתלבן בגלגולים וליבונים,
ועמד עד שבא לאתונו של רבי פנחס בן יאיר, ומשם עלה למקומו הראשון.

^ט עיין בשער הפסוקים (למהרח"ו, ישעי' סימן מט): שָׂאֵי סָבִיב עֵינַיִךְ וְרָאֵי גו', הנה ראשי תיבות פֶּלֶם נִקְבְּצוּ בְּאוֹר
לִי, הוא נִגְל. והענין הוא, כמה שנתבאר אצלינו בשער הגלגולים, כי כל הנשמות שבגוף, יתקנו טרם בא
הגאולה, ואפילו איוו ניצוץ קדושה מועטת, לא ידח ממנו נדח. כִּי אפילו בלעם, לפי שהיה בו קצת ניצוץ

חמורו של רבי פנחס בן יאיר, [ונמצא כי] צום סוף האָט ער געהאַט אַ תיקון. [והסיבה לזה] ווייל ער איז גע'הָרָג'ט געוואָרן דורך אידן.

[און אויף דעם] האָט ער געזאָגט תָּמוּת נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל, [וממילא] וועט זיין אַחֲרֵיתִי כְּמָהוּ.

קעד

ולפי זה י"ל דע"י שזמרי נהרג ע"י פנחס לשם שמים, היה לו תיקון אחר כך, ולכן מכיון שכבר נתתקן נשמתו הוכירו הכתוב כאן לאחר שסיפר קדושת פנחס, משא"כ בשעת מעשה הָרָעָה בסוף פרשת בלק לא רצה הכתוב להזכיר גנותו מיט דעם קלער איך אָזוי.

זְמָרִי בֶן סָלוּא עַל כָּל פָּנִים אִיז דאָךְ נִישַׁט אַרגער געווען פון בְּלָעַם, [ואדרבה ס'איז] נִישַׁט קיין דמיון, ער איז דעך דאָךְ געווען אַ נְשִׂיא שְׁבַט מִיִּשְׂרָאֵל, [ער איז] אַ גרויסער צדיק געווען פריער, [נאָר] ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ טעות. אָבער אַז ער איז אַריינגעפאַלן אין אַזאַ ביטערן טעות, ס'האָט אַריינגעברענגט אין אידן עבירות מיט זימה, אפילו ער האָט געמיינט גרויסע זאַכן, איז עס געווען זייער אַ נידעריגע זאַך, אַ שְׁפִלְדֵּע זאַך.

[וממילא] דער בורא כל עולמים האָט נִישַׁט געוואַלט מזכיר זיין דעם נאָמען. [ווייל] אַז אַ נְשִׂיא שְׁבַט מִיִּשְׂרָאֵל טוט דאָס, שְׁאָדַט עס פאַר'ן כָּלל יִשְׂרָאֵל.

קעה

אָבער וויבאַלד פנחס מיט זיין קדושה האָט אים גע'הָרָג'ט, האָט ער שוין געהאַט אַ תיקון, מיט דעם אַליין. [דהלא] ער איז דאָךְ נִישַׁט אַרגער געווען פון בְּלָעַם [וואָס] ער האָט אויך געהאַט אַ תיקון [מחמת שנהרג ע"י פנחס]. [און] אַז ער האָט שוין געהאַט אַ תיקון, האָט מען שוין געמעגט מזכיר זיין דעם נאָמען.

קעו

ובזה יובן גם אריכות לשון הכתוב וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל "הַמִּכָּה אֲשֶׁר הָכָה אֶת הַמִּזְבֵּיחַ", לרמוז הטעם שכבר הזכיר שמוחם, כיון שהוכו ע"י פנחס

איבערדעם איז רעכט, פריערער איז געווען אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא [לעשות העבירה,

קדושה, נתגלגל בְּנָבֶל הַפְּרָמְלִי, ושם היתה תחלת תקונו בקדושה, ומשם ואילך נשלמו כל הניצוצות שהיו כלולים בו. ועל דרך זה יהיה בכל שרשי הנשמות, כלם יתקנו קודם הגאולה, ואז יתגאלו. ואז שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי, כי כל ניצוצות נשמות בניך, שהיו מפורזות בין הקליפות, נקבצו ובאו לך אל הקדושה, ונתקנו. אפילו הניצוצות של בלעם, שנתגלגלו בנבל, שלא חשב אנוש, נקבצו ובאו לך.

ובליקוטי תורה (למהרח"ו, ישע"י שס): שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי "נִקְבְּצוּ בְּכָאוֹ לֵךְ ר"ת נָבֶל, וכבר הודעתך כי גלגול בלעם הוא נבל, ומעולם לא עלה על לב אדם שיצא מטומאה גדולה ורצועה כל כך קדושה, אמנם אחר שנתקן בנבל משם התחיל לתקן, וכל שאר נשמות היוצאות מהם, כשיבואו לעתיד לבא יתמהו כל העולם עליהן איך אפשר זה ליתן טהור מטמא, ואז שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי, כאדם המתמה ונושא עיניו לראות בדבר תימה המבהילו.

וע"ע בספר פני זקן (להרח"ק מקאמאנא) על הירושלמי שקלים (פ"ה ה"א): חמרתיה דרבי פנחס [בן יאיר] היה בו נשמת בלעם, מנצוצי הטוב שבו שנפל מנשמת משה רבינו שכולם תלמידי חכמים, ועל ידי חסידות של רבי פנחס [בן יאיר] נתקנו אותן הנשמות כשבאו אח"כ בגילגול אדם היו כולם צדיקים וחסידיים מופלאים בקדושה, ובאורן הזך מופלא מאוד, כמבואר בדברי מרן האר"י בליקוטי תורה על פסוק שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי כלם נקבצו באו לך, שסודו נבל בלעם, ומעולם לא עלה על לב אדם שיצא מטומאה רצועה כל כך קדושה, ולעתיד יתמהו כל העולם עליהן על גודל קדושתן.

[וע"ע בסו"ס ילקוט ראובני (שכחת הלקט, ערך אברהם והדורות שבימיו) בשם עמק המלך, דישמעאל בן אברהם נתגלגל 'באתון' של בלעם, ואח"כ חזר ונתגלגל בחמורו של רפכ"י. - וכן כתב בספר למודי אצילות (צמצום, ח"א). ועיין בוהרה הק' (ח"ג דף ר"א)].

ולכן לא הזכיר שמו, משא"כ עכשיו נאמר] וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל "הַמֶּכֶּה", אִזּוֹ ס'אִזּוֹ שׁוֹיִן גְּעוּוּעַן הַמֶּכֶּה אֲשֶׁר הִכָּה אֶת הַמְדִּינִית, דַּעֲמָאֵלְטָס מַעַג מַעַן שׁוֹיִן זָאָגֵן דַּעַם נֶאֱמָעֵן.

קעז

ישוב קושיא ו

וזה שכתב רש"י בלשוננו, כך "יחס" את הרשע לננאי, דהיה בזה גם שבח ורחם למעלותא, כיון שהיה לו תיקון איבערדעם זאָגט ער [רש"י], כשם שייחס את הצדיק לשבח, כך "יחס" את הרשע לגנאי.

[דלכאורה קשה] דער לגנאי איז דאָךְ נישט קיין 'יחוס'.

קעח

זאָגט ער ניין, ס'איז טאַקע אַ גַנְאִי, מ'האַט אים געשלאָגן, אָבער ס'איז אַ יחוס אַז ער איז גע'הרג'ט געוואָרן דורך פֿינחס'ס, וואָרן ער האָט דאָךְ געהאַט אַ תִּיקוֹן [דורך דעם]. און דורך דעם האָט מען געקענט מזכיר זיין דעם נאָמען'.

קעט

בענין נסיונות הדור האחרון

ס'איז אַ גרויס ענין [לעמוד בפרץ נגד עוונות הדור] (וכדלעיל אות את קסא-קסח). באמת בריוך מען צו וויסן וואו מ'האט, מ'זאל נישט פאַרפירט ווערן, מ'זאל עומד בַּנְסִיּוֹן זיין, מ'זאל וויסן [אז] מ'זעמיר בעיקבא דמשיחא, [ווען ס'איז] די שווערסטע נסיונות. דעם זענען די "חבלי משיח".

קפ

רבי יוחנן האָט געזאָגט (סנהדרין צח:) יִיתִי וְלֹא אֶחְמִינִיהּ^א.

ער האָט נישט מורא געהאַט פֿאַר קיין גשמיות. גשמיות האָט אים נישט 'גערועדערט'.

נאָר ער האָט געזען דאָס שְׁפֻלוֹת [ברוחניות], די גרויסע נְסִיּוֹנוֹת, פֿאַר דעם האָט ער זייער מורא געהאַט.

קפא

בעונותינו הרבים, "אונז" אין דעם דור הַשְּׁפָל האָט דאָס באַטראָפֵּן, דעם וואָס "רבי יוחנן" האָט זיך נישט געוואונטשן עס צו זען.

^א ועיין בחינוך זו גם בס'ג פנחס תשי"ד, ובליל שב"ק פנחס תש"ז.

^א פירוש: ייתי, שיבא משיח, ולא אחמיניה, אבל לא אראנו, ורצ"ל שאיני רוצה להיות בדור שלפני משיח, מחמת כובד הגלות וחבלי משיח שיהיה אז.

^ב זו"ל רבינו בסעודת פורים תשי"ט [לשון קדשו אות ו]: געלויבט השם יתברך, אונז זעמיר אידן און מ'גלייב מיר אין באַשעפער, אפילו מ'שפירט נישט 'גאָרנישט', גלייבט מען אין 'אַלדינגס' [מאמנות השי"ת ותורתו הק']. מ'האָט זיך געפאַרכטן [רבי יוחנן] פֿאַר דעם דור, ער האָט געזאָגט יִיתִי וְלֹא אֶחְמִינִיהּ, ער האָט מורא געהאַט פֿאַר אַזאַ נידעריגע [דור]. ער האָט נישט מורא געהאַט, רבי יוחנן האָט נישט מורא געהאַט פֿאַר קיין "גופניות", ער האָט מורא געהאַט פֿאַר'ן "נפש" אין רוחניות, און דאָס שפלות אין תורה. און "אונז" לעב מיר אין דעם דור וואָס "רבי יוחנן" האָט מורא געהאַט. געלויבט השי"ת אַז מ'גלייב מיר נאָך אין באַשעפער. איך האָף אַז דער בורא כל עולמים וועט אונז העלפן:

ועיין בדרשה שב"ק פרשת מטות מסעי תש"ו בבני ברק (נדפס בחידו"ת ודרשות, עמוד קסא): רבי יוחנן בודאי לא פחד מיסורי הגוף, שהרי אמר (בככות ח.) דִּין גְּרָמָא דְּעִשְׂרָאָה בִּיר (עיי"ש ברש"י), אלא על שעבוד הנפש רח"ל, אשר בלכול המוחות הוא כ"כ גדול, את זה לא רצה לראות, מפני שמפחד היה לעמוד בנסיון קשה כל כך.

אין דעם גרויסן שפלות, האָב מיר די גרויסע נסיונות.
השם יתברך זאל זיך מרחם זיין מ'זאל מיר [עס] קאָנען 'בייקומען', [און] מ'זאל
זיך קאָנען 'דערהאלטן' ביים דרך האמת.

קפב

ביאור התרגום יונתן סוף פרשת בלק

[קושיא ז]

בתרגום יונתן עה"פ והמה בכים פתח אהל מועד, ואינון בכין וקרין שמע. וצ"ב מה שיד להתם ענין קר"ש
איך האָב געזאָגט [לפרש וואָס] ס'שטייט אין תרגום יונתן - איך האָב געשמועסט
דעם שבת (פרשת בלק) דערפון - [אויפן פסוק] והמה בכים פתח אהל מועד, זאָגט דער
תרגום יונתן ואינון בכין וקרין שמע, זיי האָבן געזאָגט קריאת שמע.
[ויש להבין] וואו קומט אהער [דער] וקרין שמע. ס'איז דאָך א פלא.

קפג

הקדמה לישוב קושיא ז

בביאור המדרש בענין משל דמשה ובלעם

במדרש מבואר החילוק שבין דברי משה לדברי בלעם, כי משה רבינו היה אוהב את ישראל ולכן הוכיחם ואמר
להם השמרו לכם פן יפתה לבבכם, אבל בלעם הרשע היה שונאם ולכן אמר להם רק דברי שבח מה שבח אהליך
יעקב משכנתך ישראל, ושאתם יחמאו הקב"ה ימחול להם, ועי' נבה לכם ונפלו בשמים

[נגאָר] ס'שטייט אין מדרש - די בעלי תוספות ברענגט עס נאָך (בריש) פרשת דברים
בקיצור^י, און אין מדרש שטייט מער באריכות, אין רבה^י, און ילקוט^י, ס'שטייט
אויף [עטליכע] מקומות מיט לשונות שונים, - מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק

^י בדעת זקנים לבעלי התוספות (דברים א, א): אלה הדברים אשר דבר משה. זה שאמר הכתוב מוכיח אדם אחרי
חן ימצא ממחליק לשון. מוכיח אדם זה משה, שהוכיח את ישראל [שנקראו אדם], שנאמר (יחזקאל לו, לא) ואתנה
צאני צאן מרעיתי אדם אתם. אחרי, אחר שהוכיחן הקב"ה, ומפני שהוכיחן חן ימצא, שנאמר במשה (תשא לג, יב)
וגם מצאת חן בעיני. ממחליק לשון זה בלעם, שדיבר להם חלקקות ואמר מה טבו אהליך יעקב.
משל דמשה ודבלעם למה הדבר דומה, לבן מלך שיש לו שני שרים, אחד אוהבו ואחד שונאו. האוהב
אומר לו, בני הזהר שלא תעשה עבירה, שאביך מלך ודין, ואם ישמע לא יחוס עליך אלא יהרגך. והשונא אומר,
עשה כל תאות לבך, כי המלך אביך, ואינון ירא משום דבר. כך משה האוהב אמר לישראל השמרו לכם פן יפתה
לבבכם, וכתוב וחרה אף ה' בכם וגו', אבל בלעם השונא אמר להם מה טבו אהליך יעקב משכנתך ישראל וגו'
ועשו כל תאות לבבכם, כי לאומות עושה כל הרעה שגזר עליהם, שנאמר לא איש קל יוכיב, אבל ככם שאתם
בניו, אם גזר רעה ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה. ועליהם אמר שלמה (משלי כו, ו) נאמנים פצעי אוהב
ונעתרות נשיקות שונא. וגם על משה נאמר (שם כד, כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, ועליו לא
נאמר אלא ועליהם, על המוכיח ועל המתוכח.

^י בדברים רבה (א, ב): דבר אחר אלה הדברים, זה שאמר הכתוב מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, ר'
פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר, מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל, שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם
אתם, מהו אחר, אמר הקב"ה בשביל להביא אחרי, חן ימצא זה משה, דכתיב וגם יצא חן בעיני, ממחליק
לשון זה בלעם, שהחליק בנבואותיו, וגבה לכם ונפלו בשיטים. דבר אחר, מוכיח אדם אחרי, אמר רבי יהודה
ברבי סימון, מהו אחרי, אמר הקב"ה כביכול משה הוכיחני אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי, לישראל אמר
(תשא לב, ל) אתם תשא אתם [תשאה גדלה], להקב"ה אמר (שם, יא) למה ה' יחרה אפך בעמך וכו'. [עיי"ש עור].

^{יב} בילקוט שמעוני (דברים, סוף רמז תשצג): דבר אחר, אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך, אבל שונאו אומר לו
אל תתיירא, כדי להפילו. משה אמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם, וחרה אף ה' בכם, דייק הוא, אינו נושא פנים
ולא יקח שוחד. משה היה מוכיחן, אבל בלעם הרשע אמר להם אל תיראו, עשו כל מה שאתם מבקשים, תרועת
מלך בו, ההוא אמר ולא יעשה, וכששמעו, מיד נפלו, שנאמר וישב ישראל בשטים. ושלמה צווח נאמנים פצעי
אוהב, זה משה, ונעתרות נשיקות שונא, זה בלעם הרשע. [וע"ע בילקוט רמז שצב, ורמז תשצה].

לְשׁוֹן (משלי כח, כג), מְשַׁל דְּמִשָּׁה וּבִלְעָם, [אז] אַיִנער איז געווען אַן אוהב אַ גוטער פריינט, [והשני היה שונא].

זאָגט ער אַזוי. אַיִנער איז געווען אַ שונא פאַר'ן מלך, האָט ער געזאָגט פאַר'ן זון [פונעם מלך] דו זאָלסט נישט מורא האָבן גאַרנישט, דו מעגסט אַלדינגס טון, ס'קאָן דיר נישט געשען גאַרנישט, דער מלך איז דאָך דיין טאָטע, אַ טאָטע וועט דרך פון אַלעמען אַרויסנעמען [מכל צרות שתגורם לך]. וואָס איז דער סוף, ער גייט אין שלעכטע וועגן, [ויוצא] לתרבות רעה, און ווערט פאַרפאַלן.

[אבער] אַ גוטער פריינד פאַר'ן מלך, ער זאָגט אַן פאַר'ן זון, זאָלסט אַוודאי נישט גיין אין קיין שלעכטע וועגן, דו זאָלסט דרך נישט פאַרלאָזן [אז] דער מלך איז דיין טאָטע, [ווייל] מְלֶכֶּךָ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ (משלי כט, ד), אַז דו וועסט זינדיגן וועט זיין זייער ביטער ווי אַ גאַל. דאָס זאָגט אַ גוטער פריינד.

קפד

[והנמשל הוא]: בלעם איז געווען אַ שונא פאַר הקדוש ברוך הוא און פאַר אידן, האָט ער געזאָגט בלויז גוטס, מה טבו אהליך יעקב, לאַ הַבֵּית אֲנִי בַּיַּעֲקֹב. וואָס איז געווען דער סוף - אין מדרש שטייט עס, נאָר תוספות זאָגט נישט דעם אויספיר - זענען זיי אַריינגעפאַלן בַּשָּׂטִים.

משה רבינו איז געווען דער אוהב ישראל, האָט ער געשריגן [בפרשת וַהֲיָה אִם שָׁמַע] הַשְׁמִירוּ לָכֶם עֵטָךְ זאָלסט ענק היטן, פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶּם וְסָרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם, חלילה וואָס שטייט ווייטער, וַאֲבַדְתֶּם חלילה מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ, וְחָרָה אֵף ה' בָּכֶם, אַזוי ווי ס'שטייט אין פסוק. [ווייל] ער איז געווען אַ גוטער פריינט. אַזוי שטייט אין מדרש.

קפה

ומעולם נתקשתי בדברי המדרש אל, כי הלא דברי בלעם לא אמרן מעצמו כלום, אלא ע"פ נבואה אשר השיב אלקים בפיו. ואחר מן הראיות שהביא הרמב"ם להכופר בביאת המשיח הוא כופר בתורה, הוא ממה שנאמר כן בפסוקי נבואת בלעם

איז מיר אייביג קשה געווען, בלעם האָט דען געזאָגט 'אַליין' [את הברכות מעצמו, והלא] דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט שוב אַל בָּלָק וְכֹה תִּדְבֹּר. די אַלע דיבורים וואָס בלעם האָט געזאָגט, האָט אים דער אייבירשטער געהייסן זאָגן. נו וואָס קאָן איך גאָר זאָגן אַז דעס איז דברי שנאה.

דערנאָך ס'איז דאָך [דברי] נבואות, איך לערן דאָך פון דעם אַרויס [זאָגן]. דער רמב"ם לערנט פון דעם אַרויס^ט איינס פון די ראיות אויף ביאת המשיח, פון די נבואה פון בלעם, [ווייל] ס'שטייט דאָך אין די תורה.

^ט ברמב"ם (מלכים יא, א): המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וכו'. וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו, שנאמר (נצבים ל, ג-ה) וְשָׁב ה' אֶלְקֵינוּ אֶת שְׁבוּתָךְ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצֵךְ וגו' אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׂמַיִם וגו' וְהִבֵּיאֲךָ ה', ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים.

אף בפרשת בלעם נאמר, ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שיעמד מבניו ישראל באחרונה. ושם הוא אומר: אֲרָאנוּ לָךְ עֵתָה זֶה דָּוִד,

קפו

ואף שאמרו בגמרא על ברכותיו של בלעם דחזרו לרעה, מכל מקום מצד מה שמשח חזר ואמר זאת בתורה, שפיר יש ראייה על ביאת המשיח לעתיד לבא

כ'הָאָב אפילו געזאָגט^ט [בביאור דברי הרמב"ם], די גמרא זאָגט דאָך (סנהדרין קה:) אַז [כל ברכותיו של בלעם] חזרו לרעה, נו וויאָזוי דען, קומט דאָך אויס איז דאָך דאָס גאַנצע נישט, וויאָזוי איז די ראייה 'פון דאָנעט' אויף ביאת המשיח, ס'איז דאָך געווען חזרו לרעה.

הָאָב איך געזאָגט ס'איז צוויי זאַכן, בַּלְעָם'ס [דיבורים] איז געווען חזרו לרעה, אָבער ס'איז דאָך אַ תורה הקדושה, די גאַנצע תורה וואָס משה רבינו האָט געשריבן האָט הקדוש ברוך הוא געזאָגט געהייסן שרייבן^ט, [ואמרו חכז"ל]^ט אַז מ'זאָגט [על] אות אחת אַז ס'איז אַין תורה מן השמים, דער איז דאָך לאַ עלינו אַ כופר בתורה. [וממילא] 'די' דיבורים [שנכתבו בתורה] זענען אָמַת יוֹצִיב, און די זענען געבליבן לַנִצָּח נִצָּחִים, משה רבינו האָט דאָס געשריבן, השם יתברך האָט אים געהייסן דערנאָך [עס שרייבן].

[ורק מצד דיבורו של] בַּלְעָם'ס אַליין, איז געווען חזרו לרעה, דאָס איז צוויי זאַכן. איך וועל נישט אַזוי מאַריך זיין [עתה בביאור הענין]². אָבער על כל פנים קען איך זאָגן אַז ס'איז פאַר דעם געווען אַ רעה.

קפו

אלא שלפ"ז יוקשה עוד, דאם גם משה רבינו אמר מה טבו אהליך יעקב, א"כ מהו האשמה על בלעם שאמר כן נאָר וואָס'זשע דען, [לפי זה יש להקשות עוד, דהלא] משה רבינו האָט דאָך אויך געזאָגט די ווערטער מה טבו אהליך יעקב, ער האָט זיי דאָך געשריבן אין די תורה הקדושה, נו וואָס איז דער חילוק [בין משה לבלעם].

קפח

אמנם ביאור הענין, כי אין החסרון במה שאמר בלעם מה טבו אהליך יעקב, אלא החסרון הוא במה שאמר "רק" פסוקים כאלו שהם דברי שבת, והעלים עצמו מלומר לישראל גם דברי תוכחה. משא"כ משה רבינו אמר הן דברי שבת, מה טבו אהליך יעקב ולא הביט און ביעקב, והן דברי תוכחה, השִׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם, וכדומה. כי אין לשכוח מענין יראת העונש, כדי שלא יפלו בחטא

[נאָר] דער חילוק איז דאָס, - אַזוי מוז איך זאָגן. - בַּלְעָם האָט 'נאָר' געזאָגט דעם מַה טבו אהליך יעקב, לאַ הביט אָון בַּיעקב, 'נאָר' דעס, און יענעס האָט ער מַעֲלִים

אַשְׁרֵנוּ וְלֹא קָרֹב זֶה מִלֵּךְ הַמִּשִּׁית. דָּרָךְ פּוֹכֵךְ מַיעֲקֵב זֶה דָּוִד, וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל זֶה מִלֵּךְ הַמִּשִּׁית. וּמַחֲץ פִּאֲתֵי מוֹאָב זֶה דָּוִד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמואל ב' ח, ב) וַיִּךְ אֶת מוֹאָב וַיִּמְדָּם בַּחֶבֶל, וְקָרַךְ כָּל בְּנֵי שֵׁת זֶה הַמִּלֵּךְ הַמִּשִּׁית, שְׁנֵאמַר בּוּ וּמָשְׁלוּ מִיָּם עַד יָם. וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשָׁה זֶה דָּוִד, שְׁנֵאמַר (שם, יד) וְהָיָה אֲדוֹם לְדָוִד לְעֶבְדִּים וְגו', וְהָיָה יִרְשָׁה וְגו' זֶה הַמִּלֵּךְ הַמִּשִּׁית, שְׁנֵאמַר (עובדי"א, כא) וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָרַ צִיּוֹן וְגו'.

^ט עיין באורך בדברי יואל פרשת חיי שרה (עמוד תקל), ועוד.

^ט כמבואר בגמרא בבא בתרא (טו): הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב.

^ט בגמרא סנהדרין (טז): תניא אידך כי דבר ה' בָּזָה (שלח טו, לא), זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו, זהו כי דבר ה' בָּזָה. ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגורה שוה זו, זה הוא כי דבר ה' בָּזָה. [ועיין באורך בפירושי המשניות להרמב"ם (סנהדרין פ"י מ"א, יסוד השמיני), וברמב"ם וילך (לא, ט) ורבינו בחיי (ברכה לד, א) ואור החיים הק' (שם, י).]

² ועיין עוד באורך בס"ג בלק תשט"ז (ובחידישי תורה עמוד תרג) וליל ש"כ בדברים תשט"ז (שם עמוד תרמג).

געוועזן, דעם השמרו לכם פן יפתה לבבכם [און] חלילה וואס ס'שטייט ווייטער, דעם האט ער מעלים געווען פון אידן. [און] אז מ'זאגט נאך דעם אליין איז טאקע אן 'אומגליק'.

קפט

- אזוי ווי זיי טון דאך היינט אזוי, די [פאלטשע] 'אוהבי ישראל' און די 'חובבי ארץ', ... [שהם טוענים] מ'טאר נישט רעדן קיין שלעכטס אויף ארץ ישראל, [ומתלבשים] מיט 'אהבת ישראל', [אבער] דעם איז מען מעלים, חלילה וחלילה וואס ס'שטייט אין פסוק פן יפתה לבבכם.

מ'איז פונקט אזוי ווי בלעם.

'די' אוהבי ישראל, זענען די גרעסטע 'שונאי ישראל'.

אזוי ווי ס'שטייט אין פסוק און אין מדרש אויף בלעם^{כא}.

קצ

משה רבינו האט אויך געזאגט מה טבו אהליך יעקב, נאך ער האט אבער געזאגט פריער דעם השמרו לכם פן יפתה לבבכם.

'דעס' מוז מען האבן פאר די אויגן, דעם טאר מען נישט פארגעסן^{כב}. [עד כאן ממה

שאמרתי בביאור דברי המדרש, במקל דמשה ובלעם].

^{כא} וז"ל רבינו בויאל משה (א, קע): והנה המסיתים והמדיחים המקפים על הרשעים ומכסים פשעיהם, כדרך שעשו נביאי הבעל בזמן בית ראשון כמבואר בכתובים, שנתו בשמים פיהם באמרם שכוונתם לשמים ללמד זכות על ישראל, ועוד מתלבשים בזה בטלית של 'אהבת ישראל'. ועוד מעיזים פניהם לשפוך בוז וקלון ושמצה על האומרים כדת של תורה לעמוד בפרץ בפני עושי רשעה ומפירי דת רח"ל שלא ליתן יד לפושעים, באמרם שזהו 'שנאת ישראל' רח"ל. ומבואר במדרש רבה (דברים א, ב) וכו' [כאן האריך רבינו בענין שאמרו שם החילוק בין משה רבינו שאמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם, ובין בלעם שאמר מה טובו אהליך יעקב, ואח"כ כתב רבינו וז"ל]: מבואר בכל זה מה הוא 'אהבת ישראל' 'שנאת ישראל', כי האוהב ישראל אינו מחניף לרשעים, אלא מגיד האמת כי רע וזרע עזבם את ה', ומביא בזה ברכות ותורה וכבוד שמים וכו'. אבל בלעם מחמת שנאתו הגדולה לישראל למד עליהם זכות בפניהם, והפסיד דעתם על כל עונותיהם כדי להפילם ח"ו, ועלתה בידו שעל ידי ברכותיו נפלו בשמים וכו'. וכל התורה הק' מלאה מאזהרות עונשים חמורים על העונות, והוא אחד מהעיקרים להאמין בשכר ועונש וכו'.

אבל על כל פנים מבואר בדברי חכמינו ז"ל שזה היה עצת בלעם, לכסות על העונות והפשעים בעיני ישראל להטעותם, מחמת גודל שנאתו להם. וככה עושים כל אלה המלמדי זכות שמחפין על הרשעים בפרהסיא, כעצת בלעם, והכתוב צוח (איכה ב, יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שבותך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים. והן המה הגורמים כל החורבנות רחמנא ליעלן. הגם שאינם מתכוונים להפילם ח"ו כמו שהתכוון בלעם בכוונה ובשואט נפש, והמה עושים זה רק בשביל תועלתם להחניף את הרשעים, אבל למעשה עושים דבריהם פירות כדברי בלעם, שמתחזקין ידי עושי רשעה, עד שלבם בריא להם כאולם לעשות כל מה שלבם חפץ, ואין לך 'שנאת ישראל' גדולה מזו. אבל מטעין לב העם שאינם מבינים מה היא 'אהבת ישראל' ומה היא 'שנאת ישראל', ומהפכין דברי אלקים חיים.

ובגמרא חגיגה (טז, א), מאי דכתיב (מכא, ז, ה) אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף, אם יאמר לך יצר הרע חטא והקדוש ברוך הוא מוחל אל תאמין ברע וכו'. וכתב המהרש"א (סג) בלי תשובה ודאי דלא יאמר הקב"ה מוחל, אלא בתשובה קאמר, וגם בזה אל תאמין בו דזהו האומר אחטא ואשוב ואמרינן ביה בפרק יום הכיפורים דאין מספיקין בידו לעשות תשובה עכ"ל יעוין שם. וצריך לומר דמה שהחליט המהרש"א שאלו היצר הרע לא יוכל להסית בני אדם שהקב"ה מוחל בלי תשובה, יען שהוא דבר מבואר בכל התורה כולה ואי אפשר לאומרה.

אבל אלה המלמדי זכות שבזמנינו מחפין על כל הרשעים שאין בדעתם כלל לעשות תשובה, ואף על המינים שעליהם נאמר (משלי ב, יט) כל בקייה לא ישכונן ולא ישובון ולא ישיגו ארצות חיים, על הכל אומרים שהקב"ה מוחל, וגורעים בהסתה הרבה יותר מן היצר הרע שהוא הס"מ, ועל ידם נמשכין לב העם אחרי הרשעים מהרסי הדת, וזה שפלות כל הדור ברוחניות ובגשמיות וכו'. [עיי"ש עור]. - [ועיין עוד לקמן בהערה כו].

^{כב} ובדרשה האחרת שאמר אז רבינו בירושלמי עיה"ק ביום שב"ק פגשת דברים תשי"ט, חזר והזכיר מה שאמר

קצא

והעצה שלא לשכוח ענין יראת העונש, הוא מה שאמרה תורה לקרות קריאת שמע פעמיים בכל יום, שבו נזכר הפסוק שאמר משה השמרו לכם פן יפתה לבבכם

[און] וואָס איז די יעצה אז מ'זאל אין דעם נישט פאָרגעסן? די תורה הקדושה האָט געגעבן אַ שטאַרקע עצה. [והוא לקרות שמע בכל יום, ערב ובוקר].

[והנה יש פוסקים וואָס] זיי זאָגן דאָך^{בב} אז [החיוב לקרות] די ערשטע "צוויי" פרשיות איז מדאורייתא, קריאת שמע דאורייתא. אַסאך זאָגן "אלע דריי" פרשיות^{בב}, די ערשטע [צוויי] אָבער זענען דאורייתא^{בב} [לדעת כמה פוסקים].

[ונמצא כן] יעדן טאָג, צוויי מאל אין טאָג, מוז מען זאָגן השמרו לכם פן יפתה לבבכם, די פוסקים.

נו ווער ס'זאָגט "קריאת שמע" צוויי מאל אין טאָג, און ער האָט אינזין וואָס ער רעדט, [פאַרשטייט] וויאָזוי ס'זעט אויס חלילה אז מ'זינדיגט אין ארץ ישראל.

קצב

ביאור לשון הפסוק פן יפתה לבבכם
לכאורה מיותר אומר "פן יפתה לבבכם"

איך האָב געזאָגט, [לפרש וואָס] ס'שטייט השמרו לכם "פן יפתה לבבכם" וסרתם ועבדתם, [דלכאורה קשה דהיה שגי שיאמר בקיצור] השמרו לכם פן "תסורו" ועבדתם, וואָס איז דער פן יפתה לבבכם, נו אוודאי אז ועבדתם אלהים אחרים, האָט אים דאָס האַרץ איבערגערעדט.

כאן בדרשה זו, ונדפס בקונטרס חידושי תורה ודרשות (עמוד רה) ז"ל: וכבר הבאתי בדרשה הקודמת שאמרת פה את המשל המובא בילקוט (רמז תשצג) לענין משה ובלעם וכו', והקשתי אז הלא בלעם אמר רק אשר שם ד' בפיו, כמו שאמר בעצמו (כלק כב), אֲשֶׁר יִשִּׁים אֱלֹקִים בְּפִי אֶתוֹ אֲדַבֵּר. וגם קשה דמשה רבינו בעצמו אמר דברי בלעם גם כן, דהא כל התורה ניתנה ע"י משה, כאשר ביארתי אז בארוכה. והסברתי, דהענין הוא דבאמת משה אמר גם דברי בלעם, רק שאמר 'גם' השמרו לכם פן יפתה לבבכם, וזה היתה רשעת בלעם, שהעלים את ההשמרו לכם, את האזהרות והעונשים שאם לא ילכו בדרך ה' יהיו ח"ו סוף רע וזמר, ולא אמר רק דברים שהם ערבים לאוֹן. וכן עושים היום המכנים עצמם אוהבי ישראל חובבי הארץ, שמביאים קטעי מאמרים בעניני אהבת ישראל וארץ ישראל וכדומה, ומעלימים תחילתן וסופן ודברי התוכחה של המאמרים. [ועיי"ש עור].

^{בב} כן מסיק לדינא הפרי חרש ("אורח סימן סז), והמנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב, פרק יג-יד), וכ"כ החיי אדם (כלל ח ס"ז, במוסגר), ולכאורה משמע כאן דגם רבינו נקט כן. [אמנם רש"י (ברכות ב.) עורר פוסקים סוברים דפרשה שניה הוא מדרבנן, ויש אומרים דאף בפרשה ראשונה רק פסוק הראשון הוא דאורייתא (וכ"ה דעת הב"י א"ח ס"ו סג, והמג"א ד"ס סז), ועיין בשו"ע התניא ("אורח נח, א) ובפרי חרש ומנחת כהן שם, שהביאו הג' דיעות בזה, והדברים ארוכים ואכמ"ל].

^{בב} כן נראה דעת התוספות (ברכות ב.) ודעת הרמב"ם (קריאת שמע א, א-ב), ובספר חרדים (פ"ט, יד). ועיין עוד בהערה שאחר זה.

^{בב} מה שאין כן פרשת ויאמר, דמדאורייתא יוצאין יד"ח גם בברכת אמת ויציב, ואין צריך דוקא קריאת הפרשה. ועוד דמדאורייתא יכול לומר גם פרשה אחרת שנזכר בה יציאת מצרים, ואין צריך שיהיה דוקא פרשת ויאמר. אלא לדברי התוספות (ברכות יא. סוכה ג.) כשקבעו חכמים לקיים הדאורייתא באיזה אופן דוקא, אז גם מדאורייתא אין יוצאין ידי חובתו אלא באופן שתקנו חכמים, ולפי זה לאחר שתקנו חכמים לקיים המצוה באמירת פרשת ויאמר, אין יוצאין יד"ח הזכרת יציאת מצרים אלא באמירת פרשה זו דייקא, ונמצא לדבריהם כי פרשת ויאמר הוא עתה מדאורייתא, וכ"כ להדיא בתלמודי רבינו יונה (על הרי"ף ברכות) לענין פרשת ויאמר. אמנם הר"ן (סוכה יב. ופסחים כה:) והריטב"א (יומא לו: וסוכה כח.) חולקין על התוספות בזה, ולדידהו חיוב אמירת פרשת ויאמר דוקא הוא רק דרבנן. וענין זה הוא פלוגתא הנוגעת בכ"מ, ועיין בזה בפרי מגדים (פתיחה כוללת לאורח ח"ד אות יא) ובדרך פקודין (סוף הקדמה א, ובמצוה לא) ומנחת חינוך (מצוה לא, אות ג), ובדברי רבינו בשו"ת דברי יואל (סימן פה, אות ב) ודברי יואל פינחס (עמוד קלד).

[וע"ע בשאגת אריה סימן י"א, מה שמחלק בדיון אמירת ויאמר בין קר"ש דחזרתי לקר"ש דערכית, כיון דכלילה לא זמן יציאת אכל ברמב"ם (קר"ש א, ב) לא משמע כן, ואכמ"ל].

קצו

וביארתי דכוונת הכתוב דיש להזהר ולהשמר עצמו עוד בתחילת המחשבה ופיתוי הלב, כשיש לו רק נטיה בלבד לדרך הלא טוב

[נגאָר] דער פסוק זאָגט מיר, נישט דעמאָלטס זאָלטסט דיך דערמאָנען, ווען דו האָלטסט [שוין ביי] יסרתם ועבדתם.

דער פסוק רעכנט דאָס עקסטער, דו זאָלטסט דיך אַכטונג געבן [ביי] פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם, 'דאָרט' זאָלטסטו דיך אָפּשטעלן.

[ווייל] אַז דו באַקומסט אין האַרץ נטיות - לאַ עלינו - צו די אַלע [זאָכן] וואָס ס'איז כנגד התורה, [דורכדעם] קומט נאָך דער יסרתם ועבדתם שוין ממילא.

קצד

ישוב קושיא ז

על כל פנים זאָגט מען עס צוויי מאל אין טאָג.

[און] אַז מ'ווייסט וואָס מ'רעדט [ביי קריאת שמע] שאָדט שוין נישט דערנאָכדעם דער מה טבו אהליך יעקב, [ווייל] מ'ווייסט שוין [אז] ס'איז געבינדן מיט אַ שטאַרקן תנאי [פון] השמרו לכם פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם.

[און] "דאָס" האָט בלעם נישט געזאָגט.

קצה

כשראו שנכשלו במעשה שמים ע"י דברי בלעם שהעלים מהם דברי תוכחה, התבוננו שלכן נכשלו בזה, עבור ששכחו מהפסוק השמרו לכם פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם שאומרים בקר"ש, ומעצת התורה להתבונן במה שאומרים בקר"ש, ולכן קראו אז קריאת שמע בהתבוננות הלב, כדי שלא יכשלו עוד

היצט פאַרשטייט מען שוין דעם תרגום יונתן [נאָינן פֿכּיין וקריין שְׁמַע].

[ווייל] דער מדרש [הנזכר] זאָגט דאָך אַז די מעשה פֿון שְׁיטִים איז געווען פֿאַרדעם, ווייל בלעם האָט געזאָגט מה טבו אהליך יעקב.

[און] אפילו [אז] משה רבינו האָט דאָך דאָס 'אויך' געזאָגט [שכתבם אחר כך בתורה, אין זה מזיק, אבל בשעתו כשאמרן בלעם גבה לכם ונפלו בשמים], ס'איז נאָר ווייל מ'האָט 'נישט געזאָגט' [אויך] דעם השמרו לכם פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם.

אַז מ'זאָגט אָבער קריאת שמע, דעמאָלטס מוז מען דאָך זאָגן דעם השמרו לכם פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם.

איבערדעם איז געווען נאָינן פֿכּיין, זיי האָבן געוויינט אויף דער סיבה [שהביאם למעשה שמים, וכדי לתקן זה] איז געווען וקריין שְׁמַע, וואָרן מ'זעט [מדברי המדרש פרשת דברים] אַז 'דאָס' איז די עצה, וקריין שְׁמַע, אַז מ'זאָגט קריאת שמע.

קצו

[ומתחלה כשלא התבוננו בפרשת קריאת שמע] דעס איז געווען דער גאַנצער פעלער. קומט אויס דער גאַנצער פעלער איז טאָקע 'דאָס' געווען, ס'האָט אַזוי געשאַדט [דבר] בלעם, ווייל מ'האָט נישט געזאָגט די קריאת שמע כתיקונה¹⁷.

¹⁷ ו"ל רבינו ביואל משה (ב, קמא): וכבר הבאתי במאמר שלש שבועות סימן קע"ו הרבה מאמרי חכ"ל בענין משה ובלעם וכו', משה אמר השמרו לכם פֿן יפֿתָה לִבְכֶּכֶם וכו', אבל בלעם הרשע אומר וכו', וכששמעו מיד נפלו וכו'. ומאמר זה הוא בכמה מקומות בדברי חכ"ל בשינוי לשון קצת, אבל הכל בסגנון אחד, כאשר העתקתי שמה. ונתבאר שהגם שברכותיו של בלעם היה נבואה מאת ה', שנאמר ויִשָּׁם ה' דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וגו'.

קצו

היוצא מזה לענין מצב דורינו:

בעוונתנו הרבים מ'בארעכנס זיך נישט, [אז] די גרויסע הסתרת פנים, דאָס זענען די גרויסע נסיונות, [אין] מ'פאָרגעסט זיך גאָר, [אז] ס'גייט אַזוי [שאַן נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, ואין רואים העונשים תיכף בגלוי] און ס'איז באַהאַלטן, הקדוש ברוך הוא איז מאַרְיך אָף [ועיין להלן באתר רז].

אַזוי איז געווען אפילו ביים בית ראשון, און ביים בית שני. הקדוש ברוך הוא האָט געוואָרט [תתנ"ב שנה] כמנין וְנוֹשַׁנְתָּם¹², אָבער [הסוף היה] מ'האָט בעוונתנו הרבים נישט פאָרגעסן.

די השגחה פֿרטיט פאָרגעסט נישט פון גאָרנישט !

קצח

מ'דאַרף זיך באַרעכענען אין דעם מַצָּב, ווי אַזוי מ'זעט אויס. בעוונתנו הרבים, א' "סיוע פֿל דְהוּא" אַז מ'גייט¹³, צו די דרכים וואָס זענען מַחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, א' חלק אַחַד מִנִּי אֱלֹהִים. א' "דיבור" אפילו, אַז מ'זאָגט שלא כהוגן, אויף מסייע צו זיין לְהַחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל. בעוונתנו הרבים דאָס איז פּוֹגֵם מער פון אַלדינגס. און מ'דאַרף גרויס רַחֲמֵי שָׁמַיִם מ'זאָל ניצול ווערן, מ'זאָל נישט אַרײַנפאַלן אָפּס קָצְהוּ [בענינים המביאים להחטיא בני ישראל].

וְכָה תִּדְבֹּר, וגם נכתבו הברכות בתורה הקדושה שכתבה משה מפי הגבורה, ואנו קוראים ולומדים זה בתורה"ק לעולם, וגם משה רבינו ע"ה קרא לפניהם את התורה הזאת, אבל היה נזהר שלא לומר הברכות והשבחים בלבד, אלא גם האזהרות של השמרו לכם וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ וגו'. אבל בלעם אמר רק הברכות והשבחים בלבד, ולכן אף שהיה אמירתו באלה הברכות והשבחים ציור מאת השי"ת, מ"מ כיון שלא היה נזהר לומר גם האזהרה של השמרו לכם וגו', באו ישראל לידי טעות ונפלו בשטים, והיה מה שהיה רחמנא לילצלן. וזה היה עצת בלעם הרשע, מגודל שנאתו לישראל.

ובזה פירשתי מאמר נפלא בתרגום יונתן שם באותה המעשה דשטים, דכתיב והמה בוכים פתח אוהל מועד, ולשון התרגום יונתן שם ואינן בכיין וקריין שמע, ותמהו כולם מה שייכות לקריאת שמע אצל אותה הבכיה, וכמה קולמסין נשתברו לפרש זה. ולפי הנ"ל הוא מיושב היטב לפי פשוטו, דלפי מה שאמרו חז"ל שהסיבה מה שבאו לידי אותה המעשה המגונה רח"ל, היה בשביל שנאמר להם הברכות והשבחים בלבד, בלי האזהרה של השמרו לכם וכו'. אבל אותה האזהרה היא פרשה בקריאת שמע שקורין פַּעַמִּים בכל יום, וְהַשֵּׁם לֵב כְּרָאוּי לְמָה שאומר בקריאת שמע פַּעַמִּים, ככוונת הלב מעומקא דלבא, אינו זך מנגד עיניו אותה האזהרה שבקריאת שמע, השמרו לכם וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ וכו'. ואם כן נצמח זה ממה שלא היה שלמות ככוונה הרצויה שבקרי"ש, ולכן באותה הבכיה קראו קריאת שמע, להכניס בלבבות להיות מקושר עם הדיבורים שאומרים בקריאת שמע פַּעַמִּים בכל יום.

וכפ"פ זה היה עצת בלעם הרשע, להגיד לישראל רק הברכות והשבחים, ולהעלים את האזהרות, וזה הזיק להם כל כך. וככה עושים הצבועים בזמנינו, שמגידין ומפרסמין לישראל לפני כל ההמון שאינם מבינים, את כל השבחים הנאמרים בדירת ארץ ישראל, ומעלימין התנאי העיקרי שאמרו בתוקף האזהרה עד כמה צריך להיות ירא וחרד לדבר ה' כל הבא להיכל המלך לארץ ישראל, שלא יהיה ח"ו בכלל המטמאין פלטיין של מלך וכו'. גם מעלימין מה שמבואר בתורה"ק ובדברי חז"ל בכמה מקומות, שהקב"ה גזר גלות ופיזור ישראל בכל כנפות הארץ עד זמן הגאולה וכו', והמה אומרים בפירוש ההיפך. ובבלעם, הברכות והשבחים שאמר, היה בלשון שנצטוו מהקב"ה, אלא שהרע להם כמה שהעלים האזהרות, והמה יותר מזה, שהדיבורים והלשונות שלהם אינם כלל בציווי מהקב"ה, אלא מהציונים, ומעלימים האמת.

¹² ברש"י ואתחנן (ד, כה): וְנוֹשַׁנְתָּם. רמזו להם שיגלו ממנה לסוף ח' מאות ונ"ב שנה כמנין וְנוֹשַׁנְתָּם. והוא הקדים והגלים לסוף שמונה מאות וחמשים, והקדים ב' שנים לנושנתם, כדי שלא יתקיים בהם פִּי אָבִד תֹּאבְדוּן (שם, כו). וזהו שאמר (דניאל ט, יד) "וְיִשְׁקָד" ה' עַל הָרָעָה וְיִבְאֶה עֲלֵינוּ כִּי "צָדִיק" ה' אֱלֹהֵינוּ, צדקה עֲשֵׂה עִמָּנוּ שְׁמִיָּהּ להביאה ב' שנים לפני זמנה. - [נומקור בגמרא גיטין (פח). וסנהדרין (לח)].

¹³ עיין בלשון רבינו בהקדמת ויואל משה (ד"ה וע' רמב"ן).

אז מ'בארעכנט זיך גוט, קאָן מען זען דעם אַמֶּת, ווי ווייט מ'דארף זיך מַרְחָק זיין [מענינים כאלו, אז] מ'זאל חלילה נישט אַריינפאלן [אין דעם].

קצט

השם יתברך ירחם אויף דעם ביסל אידן [וואָס זענען] אויף די גאַנצע וועלט, און בפֿרטיגות תושבי האָרץ, [אז] מ'זאל חלילה נישט מיטגעריסן ווערן פֿען החטאים האָלה.

[כי בעוה"ר] מ'ווערט 'מיטגעריסן' מיט די מַחֲשָׁבוֹת [של אנשי הדור].

בפשטות - ווי כ'האָב געזאָגט פריער (באות קסא-קסח) - מיט פריצות. און מיט אנדערע מַחֲשָׁבוֹת, - מ'זאל אָפּגעהיטן ווערן, - מַחֲשָׁבוֹת מִינּוֹת וכדומה, .. זאָגן, עַד אין חֶקֶר.

ר

ס'לאָזט זיך דאָך גאַרנישט זאָגן, אַזוי ווייט [האלט עס שוין], לֹא יֵאָמָר פִּי יִסּוּפֵר וואו מ'קאָן מיר זיך זען היינט, אַז מ'זאל זיין אידן שומרי תורה ומצות, זיי האַלטן אַלדינגס, און בעווייזן הרבים זענען זיי פיל מיט מינות, השם ישמרנו. מ'זאל גוט קוקן אין די אַלע י"ג עיקרים, וואָס דער רמב"ם פֿסקֵינט אָפֿט חלילה אַז מ'האָט נישט דעם דין "ישראל" [מי שאין לבו שלם בעיקרי האמונה].

רא

ישׁוב הקשיׁוֹת בפרשת לֹא־אֵלֶּה תִּחְלַק הָאָרֶץ

איך האָב געזאָגט, דאָ אין די וואַכעדיגע סדרה שטייט אַךְ בְּגוֹרֵל יִחְלַק אֶת הָאָרֶץ וגו', לִרְבַּת תִּרְבֶּה וגו' וְלִמְעַט תִּמְעִיט וגו'. [והזכרתי לעיל (בקושיא ט) מה שקשה על זה].

^ט בפירוש המשניות סנהדרין (י, א) האריך הרמב"ם לבאר י"ג עיקרי האמונה וקראם בשם שלשה עשר "יסודות", ואח"כ סיים וכתב וז"ל: וכאשר יאמינו האדם אלה "היסודות" כולם, ונתברר בה אמונתו בה', הוא נכנס בכלל ישראל, ומצוה לאהבו ולרחם עליו, ולנהוג עמו בכל מה שצוה השי"ת איש לחבירו מן האהבה והאחוזה. ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות, מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעולם הבא, והוא מופשעו "ישראל". וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה "היסודות", הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר, ונקרא צדוקי ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו, ועליו נאמר (תהלים קלט, כא) הָלוֹא מִשְׁנֵאִיף ה' אֶשְׁנָא.

והנה הארכתי בדברים הרבה ויצאתי מענין חיבורי, אבל אני עשיתי זה לפי שראיתי בו תועלת באמונה, לפי שאספתי בו דברים מועילים מפוזרים מספרים גדולים, לכן דע אותם והצלח בהם, וחזור עליהם פעמים רבות, והתבונן בהם התבוננות יפה. ואם השיאך לבך ותחשוב שהגיע לך עניינו מפעם אחת או מעשרה, הרי השי"ת יודע שהשיאך על שקר, ולכן לא תמהר בקריאתו, כי אני לא חיברתי כפי מה שנודמן לי, אלא לאחר עיון גדול והתבוננות, ואחר שראיתי דעות ברורות אמיתיות וזולת אמיתיות, וידעתי מה שהוא ראוי להאמין מהם, והבאתי ראיה בטענות וראיות על כל ענין וענין, ומהשי"ת להפיקני רצוני ולהדריכני בדרך הטובה: ועיין ביואל משה (א, ע) שהביא רבינו דברי הרמב"ם אלו, ואח"כ כתב וז"ל: ובתוך אלה היסודות שכתב,

הוא האמונה בביאת המשיח, וכתב הטעם (שם, ובסוף הלכות מלכים) שבשיל שהוא מבואר בקרא, והמסתפק בזה הוא כופר בתורה. וככתב שבעלל האמונה בביאת המשיח, הוא גם האמונה בכל ההבטחות שנאמרו בקראי בעניני הגאולה, כמוכן. וכבר נתבאר שמבואר בכמה קראי שהגאולה הוא רק בידו של הקב"ה, ואנו מוזהרין על זה מקודם מתן תורה כדכתיב (לך טו, יג) ידוע תדע, ואי אפשר לבוא לידי קבלת התורה בלי אמונה זו, כמבואר כל זה לעיל באורך, לכן דעת המהר"ל שלוקחי הגאולה מעצמם קודם הזמן נגד שבועות של הקב"ה, הוא כפירה גמורה בתורה הקדושה ובאמונה כפי המבואר לעיל. והחושבים שהמה ברור בשם יכולים לבטל גזירתו של הקב"ה, הוא כפירה גמורה בתורה הקדושה ובאמונה כפי המבואר לעיל, וזהו גרע מכפירה בביאת המשיח, על כן דעת המהר"ל ז"ל בהחלט שהוא באיסור יחרג ואל יעבור כדון משומד, כמו כל הענינים שיש בהם מינות וכפירה בתורה הקדושה. [עיי"ש עוד].

רב
הקדמה ליישוב קושיא ט
(עד אחר אות רלב)

ענין התחלפות ארץ ישראל בארץ העמים

דקדוק א - להבין מאמר הגמרא בענין התפוצות הארץ
בגמרא: ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה רוחא, ובזמן שאין יושבין עליה נמדא (מתכווצת)

[ואפשר לומר בהקדם, דהנה] לעולם שטייט דאך אז ארץ ישראל ווערט נתפצן, אין
עורו מחזיק את בשרו, ווען ס'איז מער יושביה עליה, ווערט עס גרעסער, אזוי זאגט
דאך די גמרא^ל, און אין מדרש^{לא}.

רג
ויש להבין להיכן הולכת מקום הארץ שהיתה שם בתחילה

נאך [לכאורה] 'וואו' דאס קומט אהין, [המקום של ארץ ישראל שהיה שם מתחילה, להיכן
היא הולכת].

[והביאור בזה, אזוי ווין] איך האב געזאגט אינדערהיים [בני יארק] אסאך מאל, [אז] אין
דעם איז דא א בחינה [של 'התחלפות' רצועת ארץ ישראל, עם רצועת ארץ העמים שבחוץ לארץ]^{לב}
(וכדלהלן באות ריב ואילך).

רד
דקדוק ב - להבין מאמר תמוה שבספר חסד לאברהם
בחסד לאברהם: כל מי שדר בארץ ישראל נקרא צדיק, שאם לא כן היה מקיא אותו הארץ

[ונקדים תחלה מה שביארתי עוד].

[דהנה] מ'זעט ס'איז דא עפעס א שטיקל חסד לאברהם איז דא^{לג}, אז א איד זיצט
אין ארץ ישראל איז א סימן אז ער איז א צדיק, ווארן ווען נישט [איז שווער] ס'שטייט
דאך ולא תקיא אתכם הארץ (קדושים כ, כב), פארוואס איז אים נישט הארץ מקיאו [וא"כ
בהכרח הוא שנקרא צדיק].

^ל בגמרא גיטין (נז): דאמר רב יהודה אמר רבי אסי, ששים רבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך, וכל אחת
ואחת היו בה כיוצאי מצרים, חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים וכו'. אמר עולא, לדידי חזי לי ההוא
אתא [פירש"י: הר המלך], ואפילו שתיין ריבונותא קני לא מחזיק. אמר ליה ההוא צדוקי לרבי חנינא, שקורי
משקריתו [דאמריטו ששים רבוא עיירות היו בהר המלך, והוא אינו מחזיק אפילו ששים רבוא קנים]. אמר ליה ארץ צבי
כתיב בה (ירמ' ג, ט), מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו [שהעור כוונן וגומד לאחר הפשטון], אף ארץ ישראל,
בזמן שיושבין עליה, רוחא, ובזמן שאין יושבין עליה, נמדא [דיתרי"ש בלע"ז (איינשרימפן), כמו גמוד מסאני (פסחים
קיא) (שתכונצו המנעלים)].

^{לא} בשיר השירים רבה (א, סו. בפסוק טז): דאמר רבי יוחנן, מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות היו, והיו
מוציאות כפלים כיוצאי מצרים, וכדין אפילו את מנצנע יתהון ששים רבוא דקני, לא מטחנא להון ולא נסב
יתהון. אמר רבי חנינא, קפצה להם ארץ ישראל:

ובדבריהם רבה (ד, יא): דבר אחר, פי ירחיב ה' אללך [את גבולך] (ראה יב, כ), אפשר שהקב"ה מרחיב את ארץ
ישראל, אמר רבי יצחק, המגילה הזאת אין אדם יודע כמה ארכה וכמה רחבה, כשהיא נפתחת היא מודעת כמה
היא, כך ארץ ישראל כל רובה הרים וגבעות וכו', כשישרה אותה הקב"ה, מנין, שנאמר (ישעי' מ, ד) כל גיא ינשא
וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והקססים לבקעה, אותה שעה היא מודעת מה היא.

^{לב} ועיין כל הענין הזה הוא דלקמן, בדברי רבינו ביואל משה (ב, קכו-קל), שהארץ שם בכל זה (ולחלן העתקנו כמה
לשונות מדברי רבינו שם).

^{לב} בחסד לאברהם (לרבי אברהם אזולאי זצוק"ל, זקינו של החיד"א, מעין ג, נהר יב): ודע שכל מי שדר בארץ ישראל נקרא
צדיק, גם שאינם צדיקים כפי הנראה, שאם לא היה צדיק היה מקיא אותו הארץ, כדכתיב (אחרי יח, כה) ונתקיא
הארץ את יושביה, וכיון שאינה מקיא אותו, בודאי נקרא צדיק, אף על פי שהוא נראה בחזקת רשע.

רה

והוא דבר שאינו מובן, דהלא כמה בעלי עבירות ורשעים היו בארץ, עוד בזמן הבית, שעבדו שם ע"ז בימי כמה מלכים
אזוי אין פשטות איז דאך דאס א דבר שאינו מובן. וואָרן וואו [דען] זענען געווען
די אלע בעלי עבירות, ביים בית ראשון זענען געווען די אלע מלכים, די עובדי עבודה
זרה [בארץ ישראל], ס'איז געווען אזויפיל יאָר איז געווען, און ס'האָט געדויערט, כמה
דורות געווען וואָס זיי האָבן מוסיף געווען בחטא, ווי קען דאָס זיין [שהיו צדיקים ולא
רשעים]?"

רו

ומתחלה חשבתי דמאמר זה שבחסד לאברהם, הוא בכלל מה שכתב החיד"א שיש כמה מעותים בחסד
לאברהם הנדפס, שלא העתיקו כראוי מהכתב יד. [אבל אח"כ אמרתי דיש מקום ליישוב כדלהלן].
איך פלעג נאָר אַלץ צו קלערן [בענין דברי החסד לאברהם, דהנה] ער דער חיד"א
שרייבט אין שם הגדולים^{לה} אַז אין חסד לאברהם איז דאָ זייער אַסאך שיבושים דאָ,

^{לה} וז"ל רבינו ביואל משה (ב, קצו): ומילתא דתמוה טובא בספר הקדוש חסד לאברהם, ראיתי להעתיקו פה
ולבארו, שכתב במעיין שלישי עין הארץ באמצע נהר י"ב (לשונו הועתק לעיל) ... וזה פלא עצום, וכי הפירוש הוא
במה שאמר הכותב ותקיא הארץ את יושביה, שהארץ הקיאה אותם תיכף ומיד [נשעשו העבירות, הלא כמה
דורות שישבו הז' אומות בארץ ישראל בתועבותם וטומאתם, ולא הקיאה אותם הארץ, עד שהגיע הזמן
שנתיקם מקרא זה, וכי בכל אלו הדורות שהקב"ה האריך אפו וישבו בשלוה בארץ ישראל צדיקים היו, ולא כך
היא המדה [ש]הקב"ה מאריך רוחיה וגבה דיליה, והכתוב צוות [ואתחנן ד, כה] כי תוליד בנים ובני ובני וגו' ונשנתם
בארץ, ומבואר בגמרא סנהדרין דף ל"ח וגיטין דף פ"ח שהכתוב אמר שיהיו בארץ כמנין ונושנתם וכו' [עיי"ש
עוד], והרי דאף היכא שהכתוב (שם, כו) צוות ואומר מִהָר, יוכל להתמהמה כחשנן הזה של הרבה מאות שנים,
ומכל שכן היכא שכתוב סתם ולא תקיא אתכם הארץ, שיוכל להתמהמה עד שמגיע הזמן מפי חכמתו ית"ש
שיתקיים הקרא, ואנחנו לא נדע דרכו של יוצר בראשית, וככה המה כל עניני השכר ועונש הכתובין בקראי וכו'
[עיי"ש עוד שהארץ הרבה בזה].

ומה שלא נתקיים תיכף מאמר הכותב על בעלי העבירות, כעין זה הקשה אחאב כמבואר בגמרא סנהדרין
דף ק"ג ע"א וכו' [עיי"ש שאמר לאליהו שלא נתקיים הקללה וז"ל יהיה מטר] אף שעבדו ע"ז, והתפלל אליהו שימסרו לו
מפתח של מטר, ומנע את המטר], והרי שלולא שבועתו של אלי' וכתב בקשתו למסור לו מפתח של מטר, עדיין היה
הולך המטר, אף שמבואר בקרא (עקב יא, ז) וְלֹא יִהְיֶה מָטָר, מכל מקום כך היא המדה, ואין הכוונה בפירוש
הכתובים שבכל עניני שכר ועונש, שכן יהיה תיכף, אלא שסוף הענין לבוא, בעתו ובזמנו לפי דעתו וחכמתו של
עילת כל העילות ית"ש. ובקהלת (ה, יא) אֲשֶׁר אֵין נֶעֱשֶׂה פִתְגָם [מַעֲשֶׂה] הָרָצָה מִהָרָה עַל כֵּן מֵלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם
[בָּהֶם] לַעֲשׂוֹת רָע, ופירש"י, ז"ל שאין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה, ועל כן הם סוברים אין דין, ומלא
לבם בקרבם לעשות רע, עכ"ל. ואמר הכותב (ישע"ה, כח, טו) הַמֵּאֲמִין לֹא יִחַשׁ, ופירש"י ז"ל המאמין דבר זה לא
ימהרנה, לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבוא יעיי"ש, כי אך האינם מאמינים אומרים שאם דברי הנביא אינו
ממהר לבוא הוא ח"ו אינו אמת, אבל המאמין אינו מביא ראיה כלל [מ]מה שאינו ממהר לבוא וכו' [עיי"ש עוד].
ואמר הכותב (מלאכי ג, א) הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכַי וּפְנָה דֶרֶךְ לִפְנֵי, ופירש"י ז"ל הנני שולח מלאכי לבער את
הרשעים וכו', ועכ"פ זה ודאי שביעור הרשעים מן הארץ באופן שלא יהיה מציאות שיהיה נמצא רשע בארץ
ישראל, זה יהיה אך לעתיד אחר ביאת המשיח, אבל לא קודם לזה אף בזמן הבית, ומכל שכן בזמן הגלות
שהאומות הרשעים יושבים שמה ואין הארץ מקיאה אותם, ואם כן דברי החסד לאברהם בזה נפלאים המה וכו'.
מה שתמך יסודו שעל כן הדר באי"ה הוא צדיק, מכח ראיה זו שלא הקיאה אותו הארץ, זה דבר תמוה מאוד.
ואם נתפסו הדברים כפשוטן ניתן יד לפרשעים וכופרים בכל התורה כולה ומסיתים ומדיחים לעקור את כל
התורה כולה, שיאמרו צדיקים אנחנו מדלא הקיאה אותנו הארץ. ועל כרחך שזה אינו, כמו שהארכתי לעיל
שהוא מוכחש מכל דברי הנביאים ודברי חכז"ל ומהמציאות, ויש עוד הרבה ראיות עד אין שיעור, אלא שאין
צורך להאריך כ"כ בזה ודי בהם שכתבתי, ותמה תמה אקרא הפלא ופלא כמה שחברים מחזיקים העתיקו דברי
החסד לאברהם האלו אות באות, ואין איש שם על לב להזכיר שהדברים תמוהים וצריכים ביאור.

^{לה} בשם הגדולים (ח"ב, מערכת ח' אות צה): חסד לאברהם. חיברו מורי זקני הרב מהר"א אזולאי זלה"ה. ונדפס
באמשטרדאם שנת תמ"ה. חיברו מהקדמות ספרי כתבי יד, ומספרי הרמ"ק וקצת מגורי האר"י, וחיברו בעיר
עזה ת"ו בברחו מִדְּבָר קֶאֱפֵל שנת ה'שע"ט. ובעיר ריגיו ראינו ביד ר"ב המקום מר קשישא מהר"ר ישראל
באסן נר"ו ספר חסד לאברהם מוגה מכתב יד מר זקינו הרב החסיד מהר"ר בנימין כ"ץ תלמיד הגאון הרמ"ז.
ונסתכלתי בו שהגהות הם מטעיות והגשמות שנפלו בהעתקה ובדפוס, וחסר כמעט בכל דף כמה שורות,
וכמה טעיות וחלופי תיבות ואותיות. והם הדואר חד כרעא ארעא ידיו ידו נחפו ללכת בשליחות מצוה, לא

אסאך שטיקלעך איז דא וואָס ער האָט נישט געוואוסט [פֿשט אין דעם] וואָס ער זאָגט [בחסד לאברהם הנדפס], נאָר ער האָט געזען אין **כתב יד** [של זקינו החסד לאברהם] האָט ער געזען אז ס'איז גאָרנישט 'דעס' [=די זעלבע].
[ולכן אמרתי גם על קטע הנזכר], איך האָב אַלץ געקלערט דאָס מוז אויך זיין עפעס פון 'די' [מהשיבושים]¹⁰.

רז

גם הראיה שהביא החסד לאברהם מענין הקאת הארץ, אין מזה קושיא כלל. כי כך היא המדה שהקב"ה מאריך אף אפילו לזמן ארוך, ואחר כך גובה את שלו. וכן הוא בכמה יעודי התורה שאין הכוונה שיתקיימו מיד אלא לאחר זמן.
נאָר וואָס דען [לאחר מכן חשבתי ליישבו כדלהלן].
[נגאָר] לעולם איז דאָך נישט קיין קשיא אויכעט, [מה שהביא חסד לאברהם, פון] **וְלֹא תִקְיָא אֲתַכֶּם הָאָרֶץ**.
[שהרין] הקדוש ברוך הוא איז מאַרין רוחיה וגבִי דִּיליה¹¹.

נתיי שיינה לעיני עד שהענקתי עיקר ההגהות הנזכר, סביב חסד לאברהם שלי. ובחזרתי פה ליוורנו בא ליד חסד לאברהם כולו כתב יד שהיה של הרמ"ז, ומצאתי בו כפלי כפלים מההגהות הנזכר.
והענין הוא, כי ספר זה הועתק כמה פעמים בכמה עיירות מסופרים שונים, עד שמרוב ההעתקות בסופרים בורים ופוחזים החליפו, שינו, השמיטו, השחיתו והתעבבו. ועד אחרון בא לידי הה"ר אברהם ברוך מגוריציא והדפיסו כמות שהוא, והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולי הטעיות. וכבר שאלו לי איזה לשון בדפוס שאינו מובן, ובזה של כתיבת יד הכל מתוקן.

¹⁰ וז"ל רבינו בהמשך דבריו ביואל משה (ב, קכח): ונהירנא שזה כמה שנים עוד בימי חורפי שמתי אל לבי להבין דברי חסד לאברהם האלו, ולא מצאתי להם פתרון לפי פשוטן של דברים. עד שבשכיל זה חשבתי שהוא הדבר אשר דברו נכדו הקדוש החיד"א זלה"ה בשם הגדולים וכו' [לשונו הועתק לעיל]. ועל כן חשבתי שבמקום שאנו רואין בו דבר תמוה כל כך, הוא בטח מאותן המקומות שעל ידי סיבת המעתיקים כסו פניו חרולי הטעיות בחסד ויתיר וחלוף, כמו שהעיד על זה החיד"א זלה"ה, ואילו הִינּוּ יכולין לראות בהכתב יד של הספר, בודאי הִינּוּ מוצאין בו דבר מתוקן. וכבר כתב האור זרוע (סימן תשנ"ד) שכמה ברייתות נשתבשו בסיבת המעתיקין, ולכן לא הובאו בש"ס. ואף שכמה מרגליות יקרות ונשגבות יש בספר חסד לאברהם, כי מקור מקומו קדוש ונשגב הוא, אבל במקום שהשחיתו המעתיקים אין הדברים מובנים.

והנה יש מקום לדברי חסד לאברהם האלו, אם נימא דקאי על העתיד אחר ביאת המשיח, שאז בוודאי מי שלא יהיה צדיק ולא יעשה תשובה כראוי, לא ישאר בארץ, ואז יגיע הזמן שהארץ מקיאה כל מה שאינה סובלת אותו וכו' [עיי"ש עוד]. אמנם לפרש דברי חסד לאברהם שאין שם שום כוונה על זמנו אלא על העתיד, הלשון דחוק מאוד כמובן, ועכ"פ חסרים איזה תיבות:

ועיין עוד בשו"ת דברי יואל (ח"ב סימן קלט, סוף ד"ה ומה שכתבת) וז"ל: וטענותם כאלו שנעשו ע"י סופרים שונים הנשכרים במעות, בוודאי שמרובין המה הטעויות, ואין לסמוך כלל [בכתבי הקבלה] אלא על אותן הספרים שנסדרו על ידי המהר"ש ויוטאל ומהר"י צמח והר"ם פאפיראש וכו' [עיי"ש עוד]. שאף 'ההגלות' לנו ולבנינו, כל מה שנדפס מכתב יד 'בדורות האחרונים', אין רוח חכמים נוחה מהם לסמוך עליהם להלכה, כי שכיחי טבוא טעויות על ידי המעתיקים, ואין לסמוך אלא על אלו הספרים שלמדו בהם כמה גדולים וקדושים בדורות הקדומים, שבודאי היה להם סייעתא דשמיא להינצל משיבושים, ואף בש"ס שהכל לומדים בו, מ"מ כמה טרחו רש"י ותוספות וכל הראשונים לבאר הגירסאות והנוסחאות שנתהוו ע"י טעויות המעתיקים, אבל מה שבא בדורות האחרונים אין על מה לסמוך. ומכל שכן 'בנסתרות' שזעירין המה המבינים, ומצויין יותר בהם הטעויות.

פוק חזי מה שכתב החיד"א וכו' על ספר חסד לאברהם מזקינו זלה"ה, שהוא מלא טעויות, שעל ידי העתקות סופרים החליפו שינו השמיט החשיתו והתעבבו, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולי הטעויות, וכבר שאלו לו איזה לשון בדפוס שאינו מובן, וכאשר ראה בכתב יד [היה] הכל מתוקן יעיי"ש. וחזינו מזה מה שיכול להיות ע"י טעות המעתיקים. ונהירנא עוד כד הוינא טליא, טרם שראיתי זה בשם הגדולים, התבוננתי בענין אחד בספר חסד לאברהם אשר לפי דעתי אי אפשר ליישבו, וחשבתי לנפשי שבוודאי איזה טעות סופר שם, ואמרתיו זאת לאחד מתלמידי, והראה לי שכן הוא בשם הגדולים, המעיד על רוב הטעויות שבו.

¹¹ בירושלמי (שקלים כא. כ"ב: טז. ותענית טז.): אמר רבי חנינא, מאן דאמר רחמנא וותרן, יתןותרן בני מעיו, אלא מאריך רוחיה וגבי ידידיה. [פירוש שמאריך אפו, אבל לבסוף גובה את שולן].

[און] הַמֶּאֱמִין לֹא יִחְיֶה שְׂטִיט אין פסוק^{לח} (ישעי' כח, טז), ווער ס'גלייבט, דער איילט זיך נישט.

[ועל כן הגם] ס'איז נאָכנישט געשען, [אַבער] אַלדינגס געשעט אַמאָל [לבסוף, ויבוא
עוד זמן כִּין אַמאָל וועט דאָס אַלעס געשען] (ועיין לעיל באות קצו).

בת

דער בורא כל עולמים זאל העלפן אידן זאלן תשובה טון, [און] ס'זאל נישט זיין דעס וואָס די פֿסוקים זאָגן נעבעך וואָס וועט זיין, לעתיד אפילו נאָך ביאת המשיח מיט אליהו, [וכדכתב]^{לט} וברותי מכם המרדים והפושעים.

השם יתברך זאָל העלפן מ'זאָל מיר נישט זיין געציילט צווישן 'די', [נאָר] מ'זאָל מיר בלייבן נאמנים להשם יתברך ולתורתו הקדושה.

רט

וואָס'זשע דען, איך האָב געקלערט [דאפּשער לומר עוד] אויף דעם וְלֹא תִקְיָא הָאָרֶץ, [דענינו התחלפות קדושת הארץ, ובזה יובן גם דברי החסד לאברהם].

ר

דקדוק ג ד - להבין מאמר ההגדה: השתא הכא, לשנה תפאה נארעא דישראל

[א] למה צריכין לומר ההקדמה "השתא הכא"

[ונקדים עוד, וואָס] איך האָב עס געזאָגט אינדערהיים, איך האָב שוין אַסאַך מאַל גאָכענעזאָגט². [לבאר וואָס] מ'זאָגט פּסח [ביי] די הגדה, מ'זאָגט הַשְׁתָּא הָכָא לְשָׁנָה הַבָּאָה באַרעא דישׂראל.

קודם איז שווער [פארוואס] מ'זאגט **הַשְׁתָּא "הֵכָא"** [בחוץ לארץ], וואָס דארף מען
זאָגן היצט בין איך 'דאָ', אונדאי בין איך דאָ, מ'העט דעם עיקר געדארפט צו זאָגן
[נגר דעם] **לְשֹׁנָה הַבֹּאֶה בְּאַרְעָא דִּישְׁרָאֵל**, נו אונדאי מ'זעט דאָךְ אז מ'איז דאָ, וואו דען
איז מען.

ר"א

[ב] גם צ"ב דהלא גם בארץ ישראל אומרים הא לחמא עניא, והאיך יתפרש שם מאמר "השתא

הכא, לשנה הבא בארעא ד'ישראל', והלא גם בשנה זו הוא דר בארעא ד'ישראל'

דערנאָך וויאָזוי זאָגט מען עס [אותן הדרים] אין ארץ ישראל, הַשְׁתָּא 'הָכָא' לְשׁוֹנָה הַבָּאָה "בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל", און וואו ביזטו היצטערט, ביזט דאָך היצט אויך בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. אין 'ארץ ישראל' איז ער דאך [שוין].

לח ועיין בפירושו רש"י שם, והביאו רבינו ביואל משה (ב, קכז) וכמו שהועתק לשונו לעיל (בהערה לד סוף ד"ה ממה שלא) ועיין מה שכתב רבינו בזה. וז"ל בס"ג וארא תשייז: דער פסוק זאָגט הַמֶּאֱמִין לֹא יִחַישׁ, אַ אֲמָתִי דִּיגַעֲרִי מֵאֲמִין אֵילֵט זֶיךְ נִישַׁט, [נאך] דער גלייבט אז ס'וועט נאכקומען.

לט בספר יחזקאל (כ. לר-לח): והוצאתי אתכם מן העמים, וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בהם, ביד חזקה, ויבדילוצו גטויה ובחמה שפוכה. והבאתי אתכם אל מדבר העמים, וגשפסתי אתכם שם פנים אל פנים. כאשר נשפספסתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים, בן אשפט אתכם וגם ה' אליקים. והעברתי אתכם תחת השבט, והבאתי אתכם במסכת הברית. וברותי מכם המדרים והפושעים בי, מארץ מגוריהם אוציא אותם, ואל אדמת ישראל לא יבוא, וידעתם כי אני ה'. ונפישו: וברותי. לשון ברירה. מארץ מגוריהם. מארץ גלותם אוציא אותם, ואמיתם במדבר.

^מ ועייין זה בהגדה מהר"י ט"ב (בפיסקא הא לחמא עניא).

מִזְאָגֶט אֵלֶּךְ לְשָׁנָה הַבָּאָה 'בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל', הַשְׁתָּא 'הָכָא', מִזְאָגֶט דְּאָךְ דָּאָס כִּסְדֵּר [בְּכָל שָׁנָה, וְצוּרִיךְ הַסְבֵּר הַאִיךְ מִתְפָּרֵשׁ זֶה לְמִי שֶׁכָּבֵר הוּא בֶּאֱרִיךְ יִשְׂרָאֵל גַּם עֵתָּה].

ריב

הַקְדָּמָה לִיָּשׁוּב ג' מֵאִמְרִים הַנּוֹכְרִים - וּלְבִיאִיּוֹר עֵינֵי הַפְּסוּק וְלֹא תִקֵּא אֶתְכֶּם הָאָרֶץ בִּשְׁ"ךְ עַל הַתּוֹרָה מִבְּאֵר הַאִיךְ אִפְשָׁר שֶׁכֵּנוּ בֵּית תּוֹרָפָה עַל מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ, דוּחַ כִּי בִּאֲמַת נִתְקַפְּלָה יְרוּשָׁלַיִם מִשֶּׁם וּגְבֵרָה שֶׁם קְלִיפָה שֶׁל שָׂאֵר אֲרָצוֹת, וּבְקִיפּוֹל אֲרָצוֹת בִּאָה שׁוּם רְצוּעָה מֵאִרְם וְאִין שֶׁם יְרוּשָׁלַיִם כָּלֵל

נָאָר דְּעַר שְׁ"ךְ עַל הַתּוֹרָה^{מב} בְּרַעֲנַגֶּט פֿון רִבִּינוּ בַּחֲיִי.

בִּיָּם קִדְשֵׁי קִדְשִׁים וּוְאוֹ דְּעַר כֶּהָן גְּדוֹל הָאֵט נִישְׁט גַּעטָּאָרְט אַרִיִּינְגִיין נָאָר פֿעַם אַחַת בְּשָׁנָה, מִיט אַזאַ מוֹרָא, מִיט אַזאַ יִרְאָה, מִיט אַזאַ קְדוּשָׁה, ס'אִיז אַזוֹי גַּעפֿערִלִיךְ גַּעוּוּעֵן^{מג}. [וְאִם כֵּן יִתְמַח] וְיִאָזוֹי הֵיִינְט שְׁטַעלְט מֵעַן דָּאָרְט אוֹיף עַבּוּדָה זֶרֶה'ס - הַשֵּׁם יִשְׁמְרֵנוּ - אוֹיף דַּעַם הֵיִילִיגִין פֿלֶאךְ, [וְהוּא פֿלֶאךְ] וְיִאָזוֹי מ'לֶאָזַט דָּאָס צו [מִן הַשָּׁמַיִם]. בְּרַעֲנַגֶּט עַר פֿון רִבִּינוּ בַּחֲיִי, טָאָקַע אָמֶת, [נָאָר] דַּעַם פֿלֶאךְ אִיז נִישְׁט דָּאָרְט. [וְיִיל] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הָאֵט גַּענוּמַעַן אַ רְצוּעָה בִּישָׁא [פֿון] עַרְגַּעַן פֿון חוּץ לָאָרֶץ, און הָאֵט אַרױפֿגַעטוֹן אוֹיף 'דַּעַם' פֿלֶאךְ, און 'דַּעַם' פֿלֶאךְ הָאֵט מֵעַן אַוּעוּקַעפֿירט, מ'הָאָט עַס אִיבֶּרְגַּעטוּישְׁט.

ריג

וְכֵן מִבִּיא בְּצִמַח ה' לְצַבִּי מוֹדַבְרֵי רִשִׁי בִּירְמִיָּה, דָּגֵם כָּלֵל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא כֵּן, שֶׁאִם חוֹמָאִין שֶׁם, הָאֶרֶץ מִתְקַפֶּלֶת מִשֶּׁם, וּמִתְחַלֶּפֶת בְּמִקּוֹם שֶׁל חוּץ לָאָרֶץ

עַר בְּרַעֲנַגֶּט [עַס] צו, דְּעַר צִמַח בְּרַעֲנַגֶּט^{מג} - אַ פֿלֶאךְ, אַ דְּבַר נִפְלֵא - פֿון רִשִׁי.

^{מב} בִּשְׁפָתֵי כֶּהָן עַתָּה (בְּרֵאשִׁית ב, ז): וְכָתֹב רִבִּינוּ בַּחֲיִי ז"ל וְכו'. וְכֵן תּוֹכֵל לְהַבִּין אִיךְ מְקוֹם הַשְּׂכִינָה מִצּוּמָצֵם בֵּין בְּדֵי הָאֶרֶץ לִפְנֵי וּלְפָנִים, מְקוֹם שֶׁאִפְּלוֹ כֶּהָן גְּדוֹל לֹא הָיָה נִכְנָס אֲלֵא פֿעַם אַחַת בְּשָׁנָה, אַחֵר כְּמַה טְבִילוֹת וְקִידוּשִׁין, וְאַחֵר כְּמַה תְּפִילוֹת שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל מִתְפַּלֵּלִים עֲלָיו, אִיךְ עֵתָּה הוּא בֵּית תּוֹרָפָה שֶׁל יִשְׁמַעְאֵלִים בֵּית תּוֹרָפָה שֶׁלֵּהֶם. אֲלֵא שְׁנִתְקַפְּלָה יְרוּשָׁלַיִם וּגְבֵרָה עֲלֶיהָ קְלִיפָה שֶׁל שָׂאֵר אֲרָצוֹת, וְאִפְשָׁר לִזְמֵר שְׁבִקְפּוֹל אֲרָצוֹת בִּאָה שׁוּם רְצוּעָה מֵאִרְם, עַד שֶׁכֵּנוּ שֶׁם בֵּית הַתּוֹרָפָה שֶׁלֵּהֶם, וְהֵם חוֹשְׁבִים שֶׁכֵּנוּ בִּירוּשָׁלַיִם וְהֵם מְכַזְּבִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יִשְׁעִי נה, ב): הִרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ:

וְעֵינֵי עוֹד בְּשׁו"ת הַרְדַּב"ז (ח"ב, סִימָן תִּרְמַח): שְׁאֵלָתָּ מִמֶּנִּי אוֹדִיעֶךָ דַּעֲתִי בְּמִי שֶׁאֲנִסְהוּ לִיכְנֹס לְב"ה [לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ] לְעִשׂוֹת אִיזוֹ מִלֶּאכָה, וְהִגִּיעַ זְמַן תְּפִלָּה וְנִמְצָא עוֹמֵד בֵּין כּוֹתֵל הַמַּעֲרָבִי וּבֵית קִדְשׁ הַקְּדִשִּׁים, כִּיּוֹן שֶׁאֲמַרְוּ ז"ל (שְׁמוֹת רַבָּה ב, ב): לֹא זֹהָ שְׂכִינָה מְכּוֹתֵל מַעֲרָבִי, וּמְקוֹם בֵּית קִדְשׁ הַקְּדִשִּׁים אִין שֶׁם שְׂכִינָה, לֵאזוֹהִי צַד יִהְיֶה פְּנִי. - תְּשׁוּבָה דְּרוֹשׁ וְקַבֵּל שֶׁכֵּר יֵשׁ בְּתִשְׁבּוּבָה זֶה [כִּי אִינוּ נוֹגַע לְמַעֲשֶׂה], מ"מ דַּעֲתִי הוּא שִׁיחֶפֶךְ פְּנִי אֶל קִדְשׁ הַקְּדִשִּׁים כָּלֵל שֶׁאֲרֵם הַמִּתְפַּלֵּלִים, כִּי אַע"פ שֶׁאֲמַרְוּ לֹא זֹהָ שְׂכִינָה מְכּוֹתֵל מַעֲרָבִי, רֹאשׁ הַכּוֹתֵל גְּבוּהָ כְּמַה אֲמוֹת, נִמְצָא שֶׁהָיָה חוֹלֶקֶת רִשׁוֹת לְעִצְמָה וְכו'. וְתוֹ דֵּהָ אֲמַרְיִין נִמִּי שְׂכִינָה כָּלֵל מְקוֹם. וְתוֹ דֵּלָא אוֹכֵל לְצִיֵּר שְׁתֵּהִיָּה הַשְּׂכִינָה מִצּוּיָה בְּזִמָּן זֹהָ כְּכּוֹתֵל מַעֲרָבִי, בֵּין טוֹמָאֵת הַעֲכוּ"ם. וְמָה שֶׁאֲמַרְוּ ז"ל לֹא זֹהָ שְׂכִינָה מְכּוֹתֵל מַעֲרָבִי, דּוּמָה לְמָה שֶׁאֲמַרְוּ (בְּבֵרָא בְּהַרָּא כה, וּבְמַדְבֵּר רַבָּה יא, ב) שְׂכִינָה מַעֲרָב, רוּצָה לִזְמֵר מַעֲרָבִי שֶׁל עוֹלָם, וְצַד מַעֲרָב נִקְרָא כּוֹתֵל מַעֲרָבִי. וְמָה שֶׁאֲמַרְוּ ז"ל (בְּמַדְבֵּר רַבָּה שם) לְפִיכֵךְ לֹא חָרַב כּוֹתֵל מַעֲרָבִי כְּדֵאִיתָא בְּמַדְרֵשׁ שִׁיר הַשִּׁירִים עַל פְּסוּק הַנֶּה זֶה עוֹמֵד אַחֵר קְתָלָנוּ, לְפִי שֶׁכּוֹתֵלִי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מְכוּוֹן כְּנֶגֶד עוֹלָם הָעוֹלָם, וְכּוֹתֵל מַעֲרָבִי מְכוּוֹן כְּנֶגֶד הַשְּׂכִינָה, וְלִכֵּן לֹא חָרַב עַד הַיּוֹם זֶהָ וְכו'.

^{מב} שֶׁאִם לֹא הָיָה כְּרָאוּרִי, לֹא הוּצִיא שְׁנַתוֹ ח'ו, עֵינֵי גִמְרָא וְרִשִׁי יוֹמָא (ח).

^{מג} בְּצִמַח ה' לְצַבִּי (פֶּרֶשׁתִּי רַאֲהִי): אֲבָד תֶּאֱבָדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שֶׁם הַגּוֹיִם כו' (רַאֲהִי יב, ב). עַל דֶּרֶךְ שְׁכִתוֹב בְּסִפְרֵי שְׁ"ךְ עַל הַתּוֹרָה בִּשְׁם רִבִּינוּ בַּחֲיִי וְכו' (הוֹעֲתֵק לְשׁוֹנוֹ לְעִיל).

וְהוּא בּוֹדֵאִי אַחֵר שִׁתְּרַחֵב יְרוּשָׁלַיִם לְהִיטֵן כָּלֵל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמֹה כָּל הָעוֹלָם כּוֹלֵו, כְּמֹה שֶׁאֲמַרְוּ ז"ל (בְּרֵאשִׁית רַבָּה ה, ז): עַל הִרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ (יִשְׁעִי נה, ב), בּוֹדֵאִי הַרְצוּעָה מֵאִרְם וְהַחֲצוֹת הַשּׁוֹכְבִים עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵאֱבָדוּ מִמְּקוֹמָם, כִּי אִין זֶה מְקוֹמָם, רַק שֶׁהַגּוֹיִם הַעוֹבְדִים שֶׁם עַבּוּדָה זֶרֶה הַמְּשִׁיכֵו לְשֶׁם רְצוּעָה מֵאֶרֶץ הָעַמִּים הַטְּמֵא, וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִתְקַפֶּלֶת תַּחְתּוּי.

רש"י זאָגט אין ירמ' ד' (פסוק כד), ס'איז אַ פסוק [ראַיט] הַהֲרִים וְהִנֵּה רַעְשִׁים וְכָל הַגְּבָעוֹת הַתְּקַלְקְלוּ, זאָגט רש"י, הַתְּקַלְקְלוּ, שַׁנְתְּקוּ וְנִזְרְקוּ מֵעַל מְקוֹמָם, ס'איז אַוועקגערוקט פונעם פּלאץ, מלשון קָלַל בַּחֲצִים (יחזקאל כא, כד). אַזוי זאָגט רש"י.

ריד

דאָרטן - זאָגט ער [בצמח] - וואו מ'האָט געדינט די עבודה זרה, זאָגט ער, דאָרט איז נישט אַרץ ישראל, מ'האָט דעם פּלאץ אַוועקגעטראָגן, ס'איז גאָר אַן אַנדער פּלאץ.

רטו

ער טייטשט מיט דעם, [לשון הכתוב] (ראה יב, ב) אַבְד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם, די מקומות שְׁעָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם זענען שוין פאַרלאָרן, זיי זענען געקומען פון ערגעץ אַנדערש. נאָר פונדעסטוועגן, אַז זיי האָבן דאָרט געדינט צו די עבודה זרה דאָרף מען עס מַאבֵּד זיין, [אַתְּ אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהֲרִים (שם), וְלֹא הַהֲרִים אֱלֹהֵיהֶם] (עבודה זרה מה), זאָגט ער די בערג זענען נישט אֱלֹהֵיהֶם, וואָרן אַז זיי האָבן דאָרט געשטעלט אַן עבודה זרה, איז דאָרט נישט געווען דער באָרג, איז געקומען אַן אַנדערס אויף דעם פּלאץ.

[עד כאן דברי הצמח ה' לצב"מ].

ולכן אמרו רז"ל (עבודה זרה מה) אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהֲרִים, ולא ההרים אלהיהם, כי ההרים שהם באמת של ארץ ישראל אין מקבלין על עצמן שום עבודה זרה, כי הם קדושים, ואין ההרים אלו אלהיהם, שבדאי נתקפלו בעת נוסעו שם אשירה ועבודה זרה, רק [הוא] עבודה זרה על ארץ חוצות שהמשיכו לשם.

וראיה לזה מפסוק ירמיהו ד', רַאֲיִתִּי הַהֲרִים וְהִנֵּה רַעְשִׁים וְכָל הַגְּבָעוֹת הַתְּקַלְקְלוּ, ופירש רש"י, התקלקלו, נתקו ונזרקו ממקומם, כמו קָלַל בַּחֲצִים, עכ"ל [רש"י].

וזהו אבד תאבדון, ר"ל מה שכבר נאבד, דהיינו הרצועה בישא הנ"ל שנאבדת מארצם הטמא ובאתה לכאן, תאבדון אותה לגמרי מכאן ומכל מקום. ומפרש, אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם את אלהיהם, ר"ל המקומות אלו שבאו לכאן וואו על ידי שבוא הגוים את אלהיהם בכאן, וקדושת ארץ ישראל לא רצתה לסבול הטומאה, ובאו המקומות מארצם הטמא לכאן, ולכן תאבדון אותם.

ויענין בוויאל משה שם (ב, קט-קל) שכתב רבינו על זה וז"ל: והנה בודאי שאין הפירוש שבעת שבאו לטמא את הארץ נבקע האדמה לעיניהם ונזרק העפר מתחתם וראו הכל את האדמה ועפר ארץ העמים שבא לשם, שאילו היה כן היה בטל הבחירה, כי מי לא יירא ויפחד לחטוא שמה בראותו את כל אלה. וכעין זה מה שאמרו חכמינו בחולין דף צ"א והובא ברש"י וז"ל פרשת ויצא על הכתוב הארץ אשר אתה שוכב עליה, מלמד שקפלה הקב"ה מכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו, שתהא נוחה ליכבש לבניו וכו'. והרבה ענינים כאלו מצינו בדברי חכמינו ובספרי קדושים, ובדואי שסתם בני אדם אין מכירים זה, אלא השרידים אשר ה' קורא וכו'. וצריך להבין האיך אפשר המציאות שיתחלפו המקומות מא"י לחו"ל ומחו"ל לא"י, ואין רואה זה שום אם אלא הצדיקים הקדושים היודעים ומבינים.

אבל הענין הוא על דרך שכתב השל"ה הק' (בעשרה מאמרות מאמר השני דף מ"ד) על תמימה הבעל עקידה בשבועת מתן תורה דהאין יכלו להוריש שבועה לבניהם וכו', והשיב על זה השל"ה הק', דכמו שהיו שם הנשמות של כל הדורות, כך היה שם המרכז והפנימיות של כל הגופים, והאריך לבאר ענין זה וכו', יעיי"ש באריכות בדבריו. וכעין זה, כל אלו המימרות שנתקפלה ארץ ישראל ובאה במקומה אדמה טמאה, הכל סובב על מרכז הפנימי של האדמה, שזהו יסודו שורשו ועיקרו של האדמה, אבל אין זה דבר הנראה לסתם בני אדם, אלא אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, והצדיקים האמיתיים המרגישים בין טומאה לטהרה מרגישים באיזה מקום הם עומדים, אבל שאר בני אדם טע עיניהם מראות את כל אלה וכו'.

וכל הענינים שבדברי חכמים בפרט זה, מתפרשים בדרך הנ"ל. ויש לדבר עוד בזה הרבה, אלא שאין להאריך כל כך בדברים הנעלמים, ואין לנו עסק בנסתרות, ולא כתבתי אלא להעיר, לשבר את האוזן קצת, כי האפיקורסים אינם מאמינים בכל זה עבור שאין רואין בעיניהם שנבקע האדמה תחת הטמאים שמתמאים את הארץ, עינים להם ולא יראו, והמבין יבין וישם לבו לדבר אמת.

רטז

ביאור ענין הפסוק ולא תקיא הארץ אתכם

לפי האמור נמצא דיש ב' מיני הקאת הארץ, א' בשעת מעשה שהארץ מתקפלת משם ומתחלפת באדמות חוץ לארץ, והב' מה שיתקיים לעתיד כפשוטו, שינערו רשעים מן הארץ ולא יוכלו לדור בגבול ארץ ישראל, ושני הבחינות נכללים במאמר הכתוב ולא תקיא הארץ אתכם

[ותמצית הדברים^מ, שבארץ ישראל יש שני אופני הקאה בעובדי עבירה, האחד הוא אז בשעת מעשה כשנפנה לדבר עבירה המטמא את הארץ, יען שקדושת הארץ אינה סובלת אותם נתרקן ממנה אל כח אדמה טמאה מארץ העמים, כמו שפירש בצמח, אלא שהוא בדרך נסתר, שהארץ מתקפלת תחתיו ומביאה תחתיו כח אדמה טמאה, ועכ"פ הוי גם זה הקאה מן הארץ, שיען שאינה סובלת אותו, עושה הפעולה שיתלך ממנה, אלא שעדיין הוא בתוך המקום שהוא בגבולי ארץ ישראל וראוי לקדושת הארץ. (ואופן השני הוא) וכשמגיע זמן להתודע ולהגלות כי הוא מלך על כל הארץ, אזי קלה מתגרשים מכל המקומות שהם בגבולי הארץ, בכל אופן ואופן].

ריז

[ואם כן במה שאמר הכתוב ותקא הארץ את ישיביה, וכן ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כפאשר קאה את הגוי אשר לפניכם, נכלל בזה הכל, הן הקאה הראשונה הנעשה בהסתר מפשעיהם לכל חמאתם, והן ההקאה האחרונה הנעשית גלוי לכל.

ואם כן הרשעים באמת אינם דרים בארץ ישראל מעולם, כי בכל מדרך כף רגלם נסתלק כח קדושת הארץ. אלא שהוא דבר נעלם מסתם בני אדם, אבל הקדושים אשר בארץ המה, השרידים אשר ה' קורא, מרגישים בקדושת הארץ בלי ספק, ויודעים מי הוא זה ואי זה הוא שדר בארץ ישראל או לאו, ורצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (תהלים קכ, טו), ומרגישים היטב באבק ועפר הארץ שתחת בני אדם גם בני איש, אם הוא מכח קדושת הארץ או לאו, ובמי 'שהמה' מרגישים שדר בארץ ישראל, בודאי הוא צדיק, ואף אם רואהו עובר עבירה שנעשה ע"ז בחזקת רשע, מ"מ על כרחך שעשה תשובה ונעשה צדיק, כי לולא זאת היתה הארץ מסתלקת מתחתיו ולא היה דר בארץ ישראל].

ריח

ישוב המאמר שבספר חסד לאברהם

הספר החסד לאברהם נועד ליחודי סגולה ובעלי השגה, ולזה כתב בדמיון שהצדיקים בעלי השגה רואין שעתה הוא עדיין שם קדושת ארץ ישראל, מכלי התחלפות בארץ העמים, שם ודאי דר שם צדיק ולא רשע, כי במקום שיש רשע מיד מתחלפת קדושת הארץ ברצועת אדמת חוץ לארץ

[והנה רוב דברי הספר חסד לאברהם מיוסד על דברים נעלמים שאינם מובנים אלא ליודעי בינה, ולכן גם כאן דיבר בענין שאינו ניכר אלא ליודעים ומשיגים דכוותיה, בני גיל קדושים וטהורים כבני חבריא אשר אתו עמו המרגישים בקדושת הארץ. והרבה פעמים מצינו כעין זה בספרי חכמי האמת. ובכתב יושר דברי אמת מהקדוש מהר"פ מוכאריזש הביא שם בסמין י"ח^מ ממורו המגיד הקדוש מהרד"ב וצוקלה"ה ממעורייטש הפירוש במשנה (שבת טו:) הבנים יוצאים בקשרים וכו' אלא שדברו

^מ כל הוספה זו (שבאות רטז-ריח) הוא מהמשך דברי רבינו בויאל משה שם (ב, קל).

^מ ביושר דברי אמת (סימן טז-יח, ובדפוס י"ט-ט): וכלל זה יהיה בידך וכו', מחמת שנתגלו כתבים אלו של הקדוש מו"ה דוב בער ז"ל הנ"ל לכמה אנשים, ומזעטים הם שיכלו להדמות אליו ולעשות כמעשהו אפילו לנגוע בקצוה, והם רואים שם שכותב בכמה מקומות סגנון זה, דהיינו שמאזכה רעה שבאה לאדם יכול לאחוז באהבת הבורא, בחשבו קל וחומר וכו', והם חושבים וכו' שדבר פשוט הוא לימוד קל וחומר זה כמו שלומדים קל וחומר בגמרא, אבל שם הוא ללמוד וכאן הוא לעשות, שאי אפשר ללמוד קל וחומר זה אם לא יהיה מופשט מגשמיות וכו'. ועיקר הברירור של השבירה אי אפשר להיות אם הוא דבוק ומתאוה ומתענג לתענוג החומרי ח"ו וכו', מי שהוא דבוק בבורא ית"ש על ידי יראה המביאה לידי חכמה וכו' ואז על ידי החכמה זו יוכל לברר בירורין וכו'. לא כמו חסידי השכל שבזמנינו הלומדים קבלה, וסובבם שיוכלו לברר הניצוצים באכילה על פי

חכמים בהוה, ופירש שם המשנה על מדריגות גבוהות, ועל זה סיים אלא שדברו חכמים בהוה, ורצה לומר כפי מה שהם היו, כך היו מדברים על עצמם, לא על זולתם, יעיי"ש.

וככה הוא בענין זה, שהחסד לאברהם מדבר מבני גילו היודעים ומבינים מי שהוא בארץ ישראל או לאו. ועל כל פנים יש מקום לפרש דברי החסד לאברהם האלו אף ככתבם ולשונם, גם לפי זמננו¹⁰.

ריט

היצא מזה לעניננו:

ממילא קאן מען פארשטיין, אז דאָרט וואו מ'האָט אַראָפּגעשטעלט אַ בֵּית מִינוּת, וְחוּקֵי מִינִים, [וכן] איבעראַל וואו מ'שטייט און מ'פאַרשפּרייט מִינוּת, דאָרט איז 'נישט' ארץ ישראל. [כי קדושת ארץ ישראל שהיתה שם] דעם האָט מען אָוועקגענומען פונעם פּלאַץ, [און] עפעס אַ "רצוּעָה בִּישָׁא" איז געקומען אויף דעם פּלאַץ. דער אייבירשטער האָט אָפּגעהיט זיין לאַנד, ער האָט עס אָוועקגעפֿירט [פון דאָרט].

כוונת האכילה, והאיך אפשר זה אם אינם במדרגה הנ"ל וכו', במחשבתם יחשבו כוונות ואף על פי כן יענגו בה וכו'.

ובדברי אלו יהיה לך אור גדול בכל מקום, שתבין איזה דרך ללכת בה, כי רחוק מאד ממנו דרך האמת, ותבין שהכתבים הנ"ל הכל מדברים מאיש קדוש מופשט וכו', וכמו שכתב הרב ז"ל בכתבים חדשים שתחת ידי, על משנה (שבת 10). הבנים יוצאים בקשרים, ובני מלכים בזוגין, וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהוה, ורצ"ל אותם הנקראים בנים (עי' זוהר ח"ב עד:), שיש להם מדריגת נשמה נוספת על הנפש ורוח שבהם, והם מקושרים במחשבתם לבוורא ית"ש, אזי להם מותר לצאת אפילו בשוק לפרקים בעת הצורך להם, כיון שהם מקושרים לבוורא יתברך מאד, לא יפסיקוהו עוברי דרכים מדביקותו, וזהו הבנים יוצאים בקשרים, ר"ל בהתקשרות הבוורא שבמחשבתם. ובני מלכים, רצ"ל מי שאין לו רק נפש או אפילו רוח הנקראים בני מלכים מסטרא דמלכותא דשמיא, אך עדיין אין לו חלק נשמה, בזוגים, לא יסמוך על קישור מחשבתו, מפני שלא השיג עדיין מדריגת נשמה, ואולי לא יהיה הקשר אמין וחזק ויפול, ואין לו לצאת בטל, רק כזוג המקשקש להשמיע קול, ככה ישמיע קולו תמיד בדברי תורה ותפילה ויראת השי"ת, ולא יסמוך עצמו על דביקות המחשבה, כי יפסיקוהו עוברי דרכים ח"ו, הואיל ודביקותו חלושה. וכל אדם, רצ"ל כל אדם שוין בזה, ואין כמעט בנמצא מי שיהיה במדריגות הבנים היוצאים בקשרים, אלא מה שדברו חכמים על הבנים היוצאים בקשרים, הוא בהוה, ר"ל כפי מה שהם היו, כך היו מדברים על עצמם, לא על זולתם, עד כאן דבריו. [וענין מה שהביא רבינו מזה בקצרה ביואל משה (קפא) ומסיים עליו וז"ל: יעיי"ש שהאר"ך וכו' שממה ענינים כתבו בכתבים שאינו לסתם בני אדם אלא לבני עליה כמותם. וראיתי בני ע"לָה והם מועטים].

וכן כתב בבאר מים חיים (ריש פ' נח, סוף אות ד) וז"ל: וכזה שמעתי בשם הרב איש אלקים בוצינא דנהורא רבה ויקירא שם קדשו מוה"ר רוב בער מגיד מישורים דק"ק מעזריטש שאמר על משנת חז"ל (שבת 10): הַבָּנִים יוֹצְאִין בְּקִשְׁרִים, וְבָנֵי מַלְכִּים בְּזֻגִין, וְכָל אָדָם, אֲלֵא שְׁדָבְרוּ חֲכָמִים בְּהוּה. פירוש, אלו אשר נקראו בנים לקודשא בריך הוא ושכינתו, והם אשר נשחו מחפצי עצמם מכל וכל והתקשרו והתדבקו עצמם בקשר אמין וחזק שלא להתאוות לשום דבר בעולם, כי אם כְּבָרָא דְאַשְׁתַּדַּל בְּהוּן בְּתַר אֲבֹי וְאִמִּיהָ דְרָחִים לֹון יְמִיר מַגְרָמִיהָ וְנַפְשִׁיהָ רִוְחִיהָ וְנִשְׁמָתִיהָ, וְכָל מַה דְּהוּה לִיהָ הָוה חָשִׁיב לֹון לְאִין, לְמַעַבְדּ בְּהוּן רְעוּתִיהָ דְאַבָּא וְאִמָּא וכו', כמו שכתב בוורה הקדוש (תצא רפא:), הנה הם יוצאין בקשרים, שיותר להם לצאת לשוק לעמוד החוצה, כיון שהם קשורים ומקושרים בקשר אמין וחזק בה' אלקיהם מותר להם לראות בכל הדברים ולדבר בכל הדברים שבעולם, כי לא יפסיקוהו ולא יטרידוהו מדביקותו האמיתית, אדרבה הוא יעלה כל הדברים שבעולם למעלה למעלה. אבל וְבָנֵי מַלְכִּים, מי שהוא מסטרא דמלכותא תתא באופן שאינו מקושר כל כך, הם מוכרחים לצאת בְּזֻגִין, כלומר כזו המקשקש בקול תורה וקול תפילה, וחלילה להם להפסיק מדביקות תורה ותפילה אף רגע אחד. וסיים המשנה וְכָל אָדָם, כלומר כל אדם הוא בדרגה זו דרגת בני מלכים, אֲלֵא שְׁדָבְרוּ חֲכָמִים 'בְּהוּה', כמו שהם היו, ודיברו לפי בחינתם הגדולה, והם היו יכולים לראות ולדבר בכל הדברים ולהעלות הכל למרום שבתן, וכאשר מצינו כמה פעמים בגמרא שדיברו מפשוטי היות העולם וכולם הם סודי סודות רזין עילאין ויקירין, כי העלו כל בחינת הדיבורים ההם למקור שורשם אשר נלקחו משם.

¹⁰ עד כאן הוא מלשון רבינו ביואל משה (ב. קל). ומסיים שם רבינו על זה וז"ל: ולדינא אין נפקא מינה בכל זה, אלא ראיתי לכתוב על הספר, למען גודל התוספת שיש בדבר, ורבים הם התועים ומתעים בעוה"ר, על כן ראיתי להעיר, וצדקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (התוספת י. עין בבא בתרא פט:).

לשון דרשה ג' פנחס תשי"ט (חלק ג) קדשו כה

רכ

ישוב מאמר ההגדה: הַשְׁתָּא הֵכָא, לְשַׁנָּה הֵכָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
נמצא שגם היושב בגבולות ארץ ישראל, אינו יודע בודאי אם המקום
אשר הוא עומד עליו אדמת קודש הוא, או שנתחלפה בארץ העמים

קומט אויס, יעדערער ווייסט דאָך נישט וואו ער האַלט, ווי ווייט ער איז מ'רופֿע
פֿאַר הקדוש ברוך הוא. [און] אויב וויל נישט הקדוש ברוך הוא [אז] ער זאָל זיין אין
ארץ ישראל, נעמט ער אַוועק דעם פּלאַץ וואו ער איז.
ער מיינט ער איז אין "ארץ ישראל", דערווייל איז ער עפעס אויף אַ רצופֿע בִּישָׂא
פֿון "חוץ לארץ" [וואָס איז געקומען] אויף דעם פּלאַץ, ער איז גאַרנישט 'דאַרט' [בארץ
ישראל].

רכא

ולזה אומר בלשון סתום הַשְׁתָּא "הֵכָא", ואינו מזכיר שם המקום, דהכוונה שהוא עתה במקום שהוא,
אבל אינו יודע איזה מקום הוא באמת. אבל לְשַׁנָּה הֵכָא אנו מצעין שניהי בודאי "בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל"

איבערדעם זאָג מיר הַשְׁתָּא "הֵכָא", איך בין "דאָ", צי איך בין אין "ארץ ישראל"
[אָדער נישט] ווייס איך נישט. איך ווייס איך בין "דאָ", פונדעסטוועגן ווייס איך נישט
צי איך בין אין ארץ ישראל. מי יודע צי מ'האָט נישט אַוועקגעפירט דעם פּלאַץ.
אָבער לְשַׁנָּה הֵכָא האָפּ איך מיטן אייבירשטנ'ס הילף צו זיין "בְּאַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל". דער אייבירשטער זאָל העלפֿן מ'זאָל מיר זוכה זיין מצד די מעשים [שלא
תסלק קדושת הארץ ע"י מעשינו], וועט מען זיין בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל, [כי לעתיד לבא לא יהיה עוד
ענין התחלפות הארץ, רק אז יתקיים ענין הקאת הארץ כפשוטו, שינערו רשעים מן הארץ].
אָבער היצט ווייס איך נישט, אַזויפֿיל ווייס [אז] איך איך בין "דאָ". נאָר 'וואר'
איך בין [דאָס] ווייס איך נישט, נאָר 'דאָ'.

רכב

ביאור המדרש: אתה אמרת אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּזֶר והחלפת אותו באיל, אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה

דער נחל קדומים (להחיד"א, ואתחנן אות כד) ברענגט אַ מדרש, [אויף דעם וואָס] משה
רבינו האָט געזאָגט (ואתחנן ג, כה) אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, [שאמר משה] אתה
אמרת אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּזֶר (וירא כב, יב) וְהִחַלֶּפְתָּ אוֹתוֹ בְּאֵיל, אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה.
[וצריך ביאור] וואו קומט דאָס צו דעם.

רכג

לכאורה קשה יתור הלשון אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה,
דהלא מובן ממילא שאם יעבור שם אז יראנה

האָב איך געקלערט אַזוי.

[לכאורה] וואָס שטייט עפעס טאָפֿלט, אַעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה, אַז ער וועט קומען
וועט ער דאָך ממילא זען, דער עיקר איז נאָר [שיאמר] אַעֲבֹרָה נָא, [ומיותר אומרו וְאֶרְאֶה].
מילא [דעם וואָס] דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט (ואתחנן שם, כד) [עֲלֶה ראש
הַפֶּסֶק וגו'] "וְאֶרְאֶה בְּעֵינֶיךָ", זה ניחא, ווייל ער האָט 'געזען' אפילו "כִּי לֹא תַעֲבֹר" [אֶת הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה], האָט ער געזאָגט "וְאֶרְאֶה", האָט ער אים געוויזן.

אָבער [בבקשת משה לעבור שם, אם כן] אַז ס'איז אַעפֿבֿרה נאָ, אַז ער איז דאָרט, נו זעט ער דאָך אַוודאי.

רכד

אמנם ביאור הכתוב, כי משה רבינו נתיירא דלא סגי במה שיעבור לשם, כי אפשר שאפילו יכנס לארץ מ"מ תתקפל הארץ מתחתיו ועדיין לא יהיה באמת בארץ, ולזה הוסיף ואמר "וְאָרְאָה" אֶת הָאָרֶץ הַזֹּהֶבָה, שיזכה גם לראות את קדושת הארץ עצמה, מה שהצדיקים בעלי השגה זוכין להבין ולראות זאת.

נאָר וואָס דען, משה רבינו האָט דאָך געוואוסט ס'איז געווען אַ גזירה מן השמים אַז ער טאָר נישט זיין אין ארץ ישראל, מ'האָט דאָך אויף אים גוזר געווען, הקדוש ברוך הוא האָט דאָך געזאָגט כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן.

נו, אַז ס'איז אַ גזירה מן השמים, האָט ער געקלערט איך וועל גאָרנישט אויפטון [עם אַעפֿבֿרה נאָ לחוד, כִּי אפילו איך וועל פועל'ן ביים בורא כל עולמים] שיעבור לשם, אבל עדיין יתכן שלא יראה את הארץ הטובה.

- אַ תפילה מוז מען דאָך אַרויסזאָגן [קלאָר], ס'שטייט אין זוהר הקדוש^{מח} [אז א תפילה] מוז מען זאָגן כַּדָּקָא יְאוּת, אַז נישט איז דאָ אַ קטרוג.

אַז ער וועט זאָגן [רק] אַעפֿבֿרה נאָ, קען זיין מ'וועט אים 'אַריינפירן' קיין ארץ ישראל, און מ'וועט [אָבער] אַוועקפירן ארץ ישראל פון דעם פלאַץ. ער וועט האָבן גע'פועל'ט מיט די תפילה, [אַז] מ'האָט אים אַהין געפירט, און ער זעט [אָבער] נישט פאַר זיך ארץ ישראל, [אם יתחלף שם ברצועת חוץ לארץ].

ער איז דאָך שוין [ינאָ] געווען אַ מִבֵּין.

[מילא] אַן אנדערער קען זיין אויף דעם פלאַץ [און] ער איז נישט אין ארץ ישראל, און ער ווייסט נישט וואָס ער זעט, אַן אנדערער איז דאָך נישט קיין מִבֵּין. [אָבער] משה רבינו איז דאָך געווען אַ מִבֵּין, האָט ער מורא געהאַט ער וועט 'זיין' דאָרט, און ער וועט נישט 'זען'.

[איבערדעם] האָט ער אַרויסגעזאָגט, אַעפֿבֿרה נאָ, ס'זאָל זיין אַעפֿבֿרה נאָ און ס'זאָל טאַקע זיין [אויך] "וְאָרְאָה" אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, איך זאָל עס טאַקע "זען" אויכעט, ס'זאָל בלייבן דאָרטן [די קדושת הארץ]. ס'זאָל בלייבן דעם פלאַץ וואו ער וועט זיין, ס'זאָל בלייבן ארץ ישראל.

^{מח} בזוהר הקדוש (וישלה דף קסט):

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני אם על בנים (וישלה לב, יב). מכאן, מאן דעליל צלותיה דבְּעֵי לְפָרְשָׁא מְלוּי כַּדָּקָא יְאוּת.

הצילני נא, וְאִי תִמָּא דְהָא שׁוֹבֵת לִי מִלְכָּן, מִיד אַחִי, וְאִי תִמָּא קְרִיבִין אוּחְרִינִין סְתָם אַחִין אַקְרוּן, מִיד עֶשָׂו. מִאי טַעְמָא, בְּגִין לְפָרְשָׁא מְלֵה כַּדָּקָא יְאוּת. וְאִי תִמָּא אֲנָא אַמְאִי אַצְטְרִיךְ, כִּי יִרְא אֲנִי אֶת פֶּן יִבֵּא וְהַכְנִי, בְּגִין לְאַשְׁתַּמּוּדָעָא מְלֵה לְעִילָא וּלְפָרְשָׁא לֵה כַּדָּקָא יְאוּת, וְלֹא יִסְתִּים מְלֵה וכו'.

תא חזי, דוד מלכא אִמֵּר (תהלים ט, טו) יִהְיֶה לְרִצּוֹן אִמְרֵי פִי, אֲלִין מְלִין דְּאַתְפָּרְשָׁן, וְהִגִּינוּ לְבִי, אֲלִין מְלִין דְּסִתְּמִין דְּלֹא יָכִיל בְּרַשׁ לְפָרְשָׁא לֹון בְּפֻמְיָה, דָּא הוּא הִגִּינוּ דְּאִיהוּ בְּלָבָא דְּלֹא יָכִיל לְאַתְפָּרְשָׁא. וְעַל דָּא אַצְטְרִיךְ מְלֵה לְאַתְפָּרְשָׁא בְּפֻמָּא, וּמְלֵה דְּתִלְיָא בְּלָבָא, וְכִלָּא רָזָא אִיהוּ, חַד לְקַבֵּל דְּרָגָא תַתָּא, וְחַד לְקַבֵּל דְּרָגָא עֲלָאָה, מְלֵה דְּאַתְפָּרְשָׁא לְקַבֵּל דְּרָגָא תַתָּא דְּאַצְטְרִיךְ לְאַתְפָּרְשָׁא, הֵהוּא דְּתִלְיָא בְּלָבָא אִיהוּ לְקַבֵּל דְּרָגָא פְּנִימָאָה יְתִיר, וְכִלָּא כַּתְּדָא אִיהוּ, וְעַל דָּא אִמֵּר יִהְיֶה לְרִצּוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ וכו'.

זְכָאִין אִינוּן צִדִּיקָא יִדְדֵי לְסִדְרָא שְׁכָחָא דְּמֵאֲרִיהוּן כַּדָּקָא יְאוּת, וְלִמְכֵּי בְּעוּתְהוּן, וּבְגִין כֶּף כְּתִיב (ישעי' מ, א) וְאִמְרֵי לִי עֲבִד אֶתְּהָא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כֶּף אֶתְפָּאָר.

רכה

והנה כשם שיש ענין התחלפות הארץ, כמו כן יש ענין התחלפות נשמות. וכדרך המבואר בדברי האר"י ז"ל בענין יצחק אבינו, דבשעת העקידה כשנחלף בא"ל, נתחלפה נשמתו של יצחק

דער אר"י הקדוש זאָגט דאָך מ"ט, [אז מיט] דעס וואָס מ'האָט מַחְלִיף געווען יצחק אבינו מיט אַן אֵיל, האָט מען מַחְלִיף געווען נַשְׁמָתוֹ, דאָרט איז געווען נשמת יצחק, און מ'האָט אים אַריינגעגעבן אין אַן אֵיל, איז עס געווען טאָקע ווי גלייך מ'העט גיווען אים אַליין געברענגט אויף די עקידה, און ער איז דעמאָלטס געהאַלפן געוואָרן מיט קינדער, ער האָט באַקומען נַשְׁמָת דְּכוּרָא. מ'האָט מַחְלִיף געווען נַשְׁמָתוֹ [שהיה מסטרא דנוקבא, עס נשמה מסטרא דדכורא].

רכו

ובזה יובן דברי המדרש, דמשה רבינו נתן טעם למה אמר יתור לשון "וְאָרְאָה", ולזה אמר אתה אמרת אל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְהַחֲלַפְתָּ אוֹתוֹ בא"ל, והרי שיש ענין התחלפות הנשמות, ואם כן אני מתיירא שעל דרך זה תעשה לי ענין התחלפות מקומות הארץ, ולזה אני מבקש אַעֲבֹרָה נָא "וְאָרְאָה" אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, שלא תעשה לי כן

דאָס קען זיין זאָגט דער מדרש.

משה רבינו האָט געוואָלט דאָ מסביר זיין פאַרוואָס ער איז דאָ מַאֲרִיף בַּתְּפִלָּה, מ'טאָר דאָך נישט קיין איבעריגע ווערטער, וואָס זאָגט ער עפעס אַעֲבֹרָה נָא "וְאָרְאָה".

האָט ער געזאָגט, אתה אמרת אל תִּשְׁלַח יָדְךָ, וְהַחֲלַפְתָּ אוֹתוֹ בא"ל, [והכוונה, דין] האָסט מַחְלִיף געווען די נַשְׁמָת. [וממילא] אז מ'קאָן מחליף זיין א "נשמה", קאָן מען מחליף זיין די "ערד" אַוּדאִי, אַז דער בורא כל עולמים .. דאָס איז דאָך די זעלבע זאך.

דאָס זאָגט ער. אַז ס'איז געווען וְהַחֲלַפְתָּ, דו האָסט מַחְלִיף געווען, [אם כן] האָב איך מורא אַז דו וועסט נאָך [אויפטוישן ארץ ישראל מיט חוץ לארץ], איז נישט גענוג [ווען] איך זאָג אַעֲבֹרָה נָא, וואָרן דו וועסט מיר מַחְלִיף זיין די ערד, איבערדעם מוז איך זאָגן אַעֲבֹרָה נָא וְאָרְאָה, איבערדעם מוז איך אַרויסזאָגן אַעֲבֹרָה נָא "וְאָרְאָה", ווייל איך זעה אַז דער בורא כל עולמים ווען ס'איז דער רצון הבורא ברוך הוא איז ער מַחְלִיף.

רכו

דאָס זעלבע [למי שעומד] אין חוץ לארץ ווידעראום, קען דאָך זיין ס'איז [דאָרט] ארץ ישראל.

אַצינדערט קאָן זיין [אז ארץ ישראל] דאָס איז גאָר "דאָרט" [בחוץ לארץ].

^{מט} עיין בספר הליקוטים (פ' וירא) ובשער מאמרי רז"ל (מדרשים), ובמגלה עמוקות (פרשת חיי שרה).

ונעתיק בזה לשון האגרא דכלה (פרשת תולדות): דידוע (וזהר ח"א ק"ט): דיצחק היה מסטרא דגבורה, וביותר שהיה מסיטרא דנוקבא, שְׂבִשְׁרוּ המלאכים לשרה (וירא יח, י) וְהָנָה בֵּן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ, וכתבו המקובלים הראשונים שזה היה מעצת הס"ם, שפיתיה למלאכים אז לקשרו בְּשָׂרָה ולא לאברהם, כדי שיהיה מסטרא דנוקבא ולא יאריך ימים, כי מי שהוא מסטרא דנוקבא אינו מאריך ימים, והרמז אֲדָם יָלַד אִשָּׁה קָצָר יָמִים (איוב יד, א), וגם מי שהוא מסטרא דנוקבא אינו מוליד. על כן היה עצות מִרְחָק מהבורא כל, שפרחה נשמתו בשעת העקידה, ונתקשר מחדש באברהם, וניתן בו כח התולדה, והועמד חי להיותו מחדש מסטרא דדכורא.

² עיין בגמרא ברכות (לד.) ובספרי סוף בהעלותך (פסוק מז.) ועיין בטור (ורו"ע או"ח סימן סח, וסו"ס קיג) ובפני יהושע (ברכות כח:).

רכח

ביאור דברי רש"י ויצא: שנעקר הר המוריה ובא לבאן

רש"י מפרש ענין קפיצת הארץ שהזכירו חכמינו ז"ל ביעקב, והוא שנעקר הארץ עצמה של הר המוריה ובא לבאן. והקשה הרמב"ן דלא מצינו ענין קפיצת הארץ על אופן זה, רק על אופן של מהירות הליכת וביאת האדם לשם

[ובזה ביארתי גם כן, וואס] רש"י זאָגט [אין] פרשת ויצא, [על מה שאמרו בגמרא]^{נא} שקפצה לו הארץ, זאָגט רש"י^{נב} אַז ס'איז נעקר געוואָרן דער הר המוריה און ער איז געקומען צו אים [ליעקב].

[און] דער רמב"ן פרעגט אים האַרב^{נב}, [שהרין] מ'געפינט נישט אין ערגעץ אַזאַ [סאָרט] קפצה הארץ. [ונגון] ביי אליעזר, איז "ער" אָנגעקומען צו לָבָן [ביום אחד, אָבער] נישט [אז] מ'האָט אַהין געברענגט לָבָן צו אים. דאָרט שטייט אויך קפצה לו הארץ, [אָבער] "קפיצת הארץ" איז טייטש אַז ס'ווערט קפיצת הארץ אַז "ער" קומט אָן "אַהין", אָבער אַז מ'זאָל אים אַהין ברענגען פון דאָרטן דאָס שטייט נישט אין ערגעץ. [וועל כן תמה הרמב"ן] פון וואָנעט האָט דאָס רש"י גענומען.

רכט

אבל לפי האמור יש ליישב קושיית הרמב"ן, דגם לרש"י אין הכוונה שהגשמיים ועפר הארץ נעקר משם ובא לבאן, אלא הכוונה על פנימיות וקדושת הארץ שבא לבאן, וכענין הנזכר בהתחלפות מקומות שבארץ ישראל עם ארץ העמים

נאָר דאָס קאָן זיין [לייבש שיטת רש"י, לפי האמור לעיל].

דער הר המוריה איז סיי ווי סיי נישט געווען אויפן פלאַץ [כיון שהכנענים דרו אַז שם], דעם הר המוריה האָט מען ערגעץ אַנדערש אַוועקגעטראָגן, [וממילא] אַז יעקב אבינו איז געווען דאָרטן, האָט מען עס געטראָגן צו אים, איז "ער" [יעקב] געווען אויפן הר המוריה, און 'דאָרט' [במקום ההר] איז נישט געווען קיין הר המוריה.

^{נא} בגמרא חולין (צא:): דכתיב (ויצא כח, י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ תְּרֵנָּה, וכתיב (שם, יא) וַיִּפְּגַע בְּמָקוֹם, [פירש"י: כתיב וילך, - דמשמע דמטא לחרן, והדר כתיב ויפגע במקום דהיינו בית אל, דכתיב לא מטא לחרן]. כי מטא לחרן, אמר, אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, כדי יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום.

^{נב} ברש"י ויצא (כח, יז): וכלפי שאמרו רבותינו (חולין צא:): שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני, ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו (פסחים פח). יעקב קראו לירושלים בית אל, וזו לוז היא ולא ירושלים, ומהיכן למדו לומר כן. אומר אני, שנעקר הר המוריה ובא לבאן, וזהו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיתת חולין (שם), שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזהו ויפגע במקום. ואם תאמר, וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם, איהו לא יחייב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ומן השמים יעכבוהו, איהו עד חרן אול כדאמרין בפך גיד הנשה (חולין שם), וקרא מוכיח וַיֵּלֶךְ תְּרֵנָּה, כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהיב דעתיה למיהדר חזרו עד בית אל, וקפצה לו הארץ.

^{נב} ברמב"ן ויצא (שם) הביא לשון רש"י, ואח"כ כתב: ולא נראה לי כלל, שאין "קפיצת הארץ" שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ביום אחד לחרן, כמו שאמרו בסנהדרין (צה:): שלשה קפצה להם הארץ, אליעזר עבד אברהם, ויעקב אבינו, ואבישי בן צרויה, ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב (חיי כד, מב) ואבא היום אל העין, למימרא דההוא יומא נפק, יעקב דכתיב ויפגע במקום, כי מטא לחרן אמר, אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, כיון דהורהו בדעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום. הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור, קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו. לא שחזר לבית אל, ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם. ובבראשית רבה (נט, יא) עוד עשו שניהם שוים בקפיצה, אמרו (נט, יא) וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ נְהָרִים (חיי שם, י), בר יומא, ואבא היום אל העין, היום יצאתי והיום באתי, וביעקב דרשו (סח, פח), וַיֵּלֶךְ תְּרֵנָּה, רבנין אמרין בר יומא. [עיי"ש עור].

איבערדעם איז געווען - זאָגט רש"י - דער קפיצת הארץ, וואָרן סיי ווי סיי איז נישט געווען [אן עצה אז] מ'זאל מאַכן ער זאל קומען אַהין, [ווייל] דער הר המוריה איז דאָרט נישט געווען ממילא, איז [עס] גיווען אַ טאַפלטע אַרבעט [שהיה צורך שיהיה ב' קפיצות, איינס אז] 'ער' זאל אַהין קומען, און [דערנאָך אז] מ'זאל דעם 'הר המוריה' אויך צוריקברענגען אַהין פון זיינעטוועגן.

רל

ביאור הפסוק: אַל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'

בתורה נזכר מקום המקדש בלשון המקום אשר יבחר ה', והקשה הרמב"ם למה לא הוזכרה התורה להדיא היכן מקומה

איך האָב נאָך געזאָגט דערמיט [לפרש כמה ענינים] יד.

[וגם לתרץ קושיית הרמב"ם, וואָס] דער רמב"ם פלאָגט זיך אין ספר המורה נה, ס'שטייט [כמה פעמים בפרשת ראה] אַל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', [וקשה] וואָס זאָגט ער נישט אַרויס וועלעכעס פלאַץ ס'איז, פאַרוואָס איז עס באַהאַלטן. דער רמב"ם זוכט תירוצים, [ואחד מהם דהוא כדי] מ'זאל נישט וויסן די אומות העולם. עד זאָגט תירוצים.

רלא

אמנם לדרכינו מיושב, כי מקום המקדש יכולה להתחלף ממקום למקום, לפי מה יבחר ה', ועל כן אי אפשר לציין את מקומה מתחילה, כי תלוי לפי הבחירה

נאָר לדרכינו איז פאַרענטפערט.

[ווייל] אָנווייזן דאָס פלאַץ האָט מען נישט געקענט, וואָרן מ'האָט טאַקע נישט געוואוסט 'וואו' ס'איז, וואָרן ס'איז טאַקע געווען בַּאֲתֶּכְפִּיאַ. [ווייל וויבאַלד] אַז ס'איז געווען עובדי עבודה זרה דאָרטן, איז עס געווען גאָר אויף אַן אַנדער פלאַץ. [ולכן] האָט מען נאָר געזאָגט [הַמָּקוֹם] אֲשֶׁר יִבְחַר ה', אַז ס'וועט זיין דער רצון הבורא ברוך הוא, [כאומרן] אֲשֶׁר יִבְחַר ה', וועט מען אַהין שטעלן דאָס פלאַץ, דאָרט וואו מ'ברויך יי.

^{יב} עיין בלשון רבינו ביואל משה, המובא להלן בסוף הערה נו.

^{יג} בספר המורה (ח"ג, פרק מה): בחר 'אברהם אבינו' ע"ה 'הר המוריה' בהיותו הגבוה שבהרים אשר שם, ופירסם שם ביחוד ה' וכו'. ואין ספק אצלי גם כן, שהמקום אשר יִבְחַר אברהם בנבואה, היה ידוע אצל משה רבינו ואצל רבים, שאברהם צוה אותם שיהיה זה בית עבודה וכו'.

ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט, אבל רמז אליו ואמר אשר יבחר ה' וגו', יש בו אצלי שלש חכמות. האחת מהן, שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה. והשנית, שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה, וישחיתוהו בכל יכלתם. והשלישית, והיא החזקה שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה, כמו שנפל בבקשת הכהונה. - [והובא דבריו בריבנו בחיי פרשת ראה (יב, ה)].

^{יד} ועיין זה ביתר ביאור ביואל משה שם (ב, קל): ומיושב בזה קושיית הרמב"ם בספר המורה על הקרא דיראה כל זכורך וגו' במקום אשר יבחר ה', דכיון שהמקום היה ידוע שהוא הר המוריה ומקום המקדש, למה לא אמר בפירוש שהוא המקום, אלא אמר בלשון נסתר במקום אשר יבחר, כאילו לא נודע עדיין איזה הוא המקום, ונדחק לתרץ. ולפי הנ"ל מיושב, דכיון שאז בשעת קבלת התורה היו שוכנים בארץ ישראל הכנענים הטמאים, וארץ ישראל ומקום המקדש היתה מתקפלת והולכת עם ישראל במדבר נע ונד לכל מקום שהיה נסיעת ישראל, אם כן לא היה קביעות להמקום ולא נודע איה מקום כבודו, על כן קראו בלשון נסתר. - ובהידושי תורה הארכתי ויישבתי בזה כמה וכמה ענינים, גם כמה מאמרי חז"ל מיושבים בזה בטוב טעם ודעת, לא עת האסף פה.

רלב

ישוב וביאור מאמר הנמרא בענין התכונות הארץ

וזהו ביאור הנמרא בזמן שיושבין עליה רווחא, דהיינו כשצדיקים וכשרים יושבין בארץ ישראל, אז כל המקומות שבה המה מקדושת ארץ ישראל בלי התחלפות, אבל בזמן שאין יושבין עליה צדיקים וכשרים, אז היא מתכונות, דהיינו שמתחלפת בארץ העמים

[ועכ"פ לפי האמור בכל זה, מובן שפיר ענין אמרם ז"ל דלכן נקרא ארץ הצבי, מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו כך ארץ ישראל בזמן שיושבין עליה רווחא ובזמן שאין יושבין עליה גמרא. דהנה אותם המקומות שישראל עובדים בהם את הבורא ית"ש בתורה ובעבודה, שם הוא מקום השראת זיו שכינתו יתברך, והארץ הקדושה לעולם עומדת במקומה, בל תמוט ותנתק משם. אכן כאשר ישראל חומאין אזי העון גורם לסלק השכינה הקדושה, ומתנתקת אדמת הקדש של א"י ממקומה, ובאה תחתיה רצועה בישא של אדמת ארץ העמים, ומחמת כן נעלמה היא מעין כל חי אדמת הקדש אשר נתקלקלה ונתקה ממקומה מחמת העוונות. ורק באותם מקומות בארץ ישראל שעוסקין עדיין בתורה ובמצוות בשלימות, נותרה על מקומה אדמת ארץ ישראל.]

וזהו ביאור אמרם בזמן שיושבין עליה רווחא, דהכוונה על יושבי הארץ הכשרים, אשר כל עסקם בתורה וביראת ה' כל היום שהם הראויים לשבת בארץ ישראל, ולכן נקראין "יושביה", ובזמן שהם עליה אז הארץ רווחא, שמתפשטת ארץ ישראל האמיתית בכל מקום אשר הם יושבים. אבל בזמן שאין יושביה עליה, היינו שאין יושבים עליה יראי ה' וחושבו שמו הראויים לשבת בארץ ישראל, אלא את מקומם תפסו ח"ו עוברי עבירה הממלאין את הארץ וגורמים לסלק קדושת השכינה מן הארץ, אזי הארץ גמרא, שהאדמה אדמת הקדש מצטמקת ומתכווצת, שהרי היא ניתקת ונעתקת מכל אותן המקומות. ואף כי למראית עין נראה כי לא נתקטנה הארץ כלום, היינו משום שבמקום הארץ הקדושה שנעתקה ממקומה, באה תחתיה רצועה בישא מארץ העמים].

רלג

ישוב קושיא ט

בפסוק לֹאֵלָה תִּחְלַק הָאָרֶץ, דרשו חז"ל לכשרים שכמותכם. ולזה אמר הכתוב לָרֵב תִּרְבֶּה נִחְלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעָעֵט נִחְלָתוֹ, דהתרווחות הארץ והתכווצותה תלוי לפי ריבוי ומיעוט הכשרים וצדיקים שיושבים עליה

[ויעל פי הדברים הנאמרים, יש לפרש דברי הכתוב לֹאֵלָה תִּחְלַק הָאָרֶץ וגו' לָרֵב תִּרְבֶּה נִחְלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעָעֵט נִחְלָתוֹ וגו'. דהנה בספרי פרשת פינחס איתא מה תלמוד לומר לֹאֵלָה תִּחְלַק הָאָרֶץ, לפני כשרים וקדושים. והרשב"ם בבבא בתרא (דף קז.) הביא דרשת הספרי, וכתב עלה לאפוקי רשעים שבהן, שלא היה להם חלק בה.]

ולפי מה שנתבאר כי כשעוברי עבירה מתיישבין בארץ ישראל מתנתקת הארץ ממקומה, רומז לנו הכתוב בכאן ענין זה, דכלפי שהזהיר שתהיה הארץ מתחלקת לפני כשרים וקדושים דוקא, לכן בא כמפרש כי אם יטלו הרשעים חלקם תעקר הארץ הקדושה אשר נפלה לחלקם מעל מקומה, ותבא תחתיה אדמת חוץ לארץ.

וזה שכתוב לָרֵב תִּרְבֶּה נִחְלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעָעֵט נִחְלָתוֹ, כלומר דהתפשטות הארץ או התכונותה, תלוי במספר הכשרים והצדיקים היושבים עליה. אם רבים הם, אז תרבה ותתפשט נחלת ה' הארץ הקדושה, דבזמן שיושבין עליה צדיקים וכשרים הראויים ליטול בה חלק, הם מְשַׁרְיִים שכינתו יתברך בקרב הארץ, ואדמת ארץ ישראל לא תעקר ממקומה. וְלִמְעַט תִּמְעָעֵט נִחְלָתוֹ, היינו שאם נתמעטו יושבי הארץ הצדיקים ובמקומם יושבים בעלי עבירה, אזי תִּמְעָעֵט נִחְלָתוֹ, דבזמן שאין יושבין עליה כשרים וצדיקים הראויים לדור בה, היא גְּמָרָא, שהארץ נעקרת ממקומה וכאמור. ונמצא שאין הפסוק מיותר, כי בא להורות ענין גדול בקדושת הארץ].

(מקונטרס חידושי תורה ודרשות, ודברי יואל תניינא.)

רצו

סיום הדרשה - זכרונות הקודש

דער בורא כל עולמים זאל טאקע העלפן:
 קודם זאל מיר האבן סייעתא דשמיא מ'זאל קאנען עומד בַּנְסִיּוֹן זיין, מ'זאל מיר זיך האלטן אין דֶּרֶךְ הָאֱמֶת.
 מ'זאל וויסן 'וואָס' מ'ברויך צו "זאָגן", [און] 'וואָס' מ'ברויך צו "טון", וויאזוי מ'ברויך זיך צו "פירן".
 און מ'זאל מיר די זכיה האבן, אז ווען מ'וועט זוכה זיין אַקעגן צו גיין מְשִׁיח'ן, זאל מיר די זכיה האבן, מ'זאל קאנען ווייזן פאַר'ן מלך המשיח: "דאָס זענען אידן וואָס האָבן דיר צוגעהאַלפן 'מְמַהֵר' צו זיין די גאולה" !

אוי וויי, ווי ביטער ווי אַ גאַל [איז], אז מ'וועט חלילה קוקן [דאָס זענען] די אידן וואָס זיי האָבן 'מַעֲכָב' געווען די גאולה !
 הַשֵּׁם יִשְׁמְרֵנוּ, מ'זאל נישט קיין חלק האָבן אין דעם !

ווען מ'וועט זוכה זיין לַמְּבֹשָׁא גאולה, זאל מיר זיין פון "די" [שנתקיים אצלם הכתוב, לְכֵן אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל] אָנִי ה' [המסייעם להיות עומד בנסיון ולנצח על מלאכת ה'] (וכבחינה דלעיל אות רצא-רצד).
 אז השם יתברך זאל העלפן מ'זאל זוכה זיין אים צו דינען, בְּנִחָה, און מיט שְׂמִיחָה, וְלֵב טָהוֹר.
 מ'זאל מיר זוכה זיין צו זען די גאולה שלימה.

דער בורא כל עולמים זאל אָפּהיטן אידן, אָפּהיטן אידן בכל מקומות מושבותם, מכל צרה וצוקה.
 ס'זאל נישט חלילה שאָדטן [פאַר אידן] די אַלע ביטערע חטאים, דער עוֹן הָדוֹר.
 השם יתברך ירחם על עמו ישראל, אונז זאל מיר ניצול ווערן מכל צרה וצוקה.
 מ'זאל מיר זוכה זיין צו זען במהרה די גאולה שלימה ואמיתית, בישועת כל ישראל ושמחתן, ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

¹² וכדרך שהיה בפנחס, דהן "המחשבה" והן "המעשה" היתה רצויה לפני המקום, וכדלעיל (אות יב-ט) בפתיחה להדרוש.

